

Tijdschrift voor geschiedenis van stad en provincie Utrecht • 84^e jaargang • april 2011 • losse verkoop € 5,00

Oud Utrecht 2

hart voor historie en cultureel erfgoed in de provincie Utrecht

50 Jaar De Uithof
1961 - 2011

voor utrechtboeken
stad en provincie

selexyz broese

hoofdvestiging: stadhuisbrug 5
3511 kp utrecht t 030 2335200
e info.broese@selexyz.nl
www.selexyz.nl

duizend woorden zeggen meer
dan een slechte afbeelding

jeroen tirion, grafisch ontwerp - info@jeroentirion.nl

Bouw Belegging Restauratie Recreatie Bemiddeling

LAAN VAN VOLLENHOVE 2925 3706 AK ZEIST
POSTBUS 143 3700 AC ZEIST
TELEFOON 030 - 695 66 44

De kracht in vellen offset

Roto Smeets

Een bedrijf dat vecht voor de successen van zijn opdrachtgevers. Roto Smeets GrafiServices is gespecialiseerd in vellen offset en bedient zijn nationale en internationale opdrachtgevers vanuit twee locaties. Van advies tot persoonlijke begeleiding van pre-media, nabewerking, pre-distributie tot distributie.
Strong, sharp, safe & fast.

GrafiServices

Utrecht
T 030 - 282 28 22

Eindhoven
T 040 - 250 50 00

www.rsgrafiservices.nl
rsgrafiservices@rotosmeets.com

Roto Smeets GrafiServices is onderdeel van Roto Smeets Group.

Uw aannemer:

- flexibele organisatie
- uitstekende prijs/kwaliteit verhouding
- tevreden klanten bepalen ons succes
- wij doen wat we zeggen
- grote betrokkenheid bij klant en project
- wij maken bouwen voor de opdrachtgever tot een feest

Meer weten? Bezoek onze website www.vanzoelen.nl

aannemersbedrijf van Zoelen bv
Nevadadreef 58, Utrecht
tel 030 - 263 11 11

50 Jaar De Uithof, 1961-2011

Op 15 april 1961 vertrok om 9 uur 's morgens een grote stoet vanaf het Domplein. Voorop een jeep met de '1e paalcommissie', gevolgd door een militair muziekcors, de Curatoren van de Rijksuniversiteit, de voorzitter van het Universiteitsfonds, de Lustrumcommissie, ruiters te paard en besturen van alle faculteiten en studentenverenigingen.

Door de binnenstad ging het naar de oostkant van de stad tot aan het stadion. Daar hielden de deelnemers die te voet waren halt en vervolgden de voertuigen hun weg tot aan het Laantje van Toon van Scherpenzeel in de Johannapolder. Ter plekke werd het gezelschap welkom geheten door gemeentebestuurders uit De Bilt, Utrecht, Zeist en Bunnik en de secretaris-generaal van het ministerie van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen, dr. J.H. Wesseling.

Doel van de plechtige bijeenkomst: het slaan van de eerste paal voor het eerste gebouw, het Transitorium, van het nieuwe universiteitscentrum. Voordat Wesseling het eerste heilwerk zou verrichten, waren er drie toespraken en na zijn symbolische handeling werd aan de faculteit Wetenschappen en Natuurwetenschappen een plaquette aangeboden en werd iets verderop een 'mammothboom (Metasequoia gigantis)' geplant.

Hoe het universiteitscentrum zou gaan heten, was toen nog niet besloten. De universiteit dacht aanvankelijk aan *Rhijnsweerd*, maar nadeel was dat de woonwijk die ernaast was geprojecteerd ook al die naam had gekregen. B&W van Utrecht stelde in een brief van 11 april 1961 aan de gemeentebesturen van de andere betrokken gemeenten voor 'dat aan het gehele complex de naam *Academia* wordt gegeven'. Op de brief noteerde de burgemeester van Zeist, mr. A.P. Korthals Altes: 'm.i. dwaasheid, academia is een soortnaam, dan zou het "Academia Ultrajectina" moeten zijn, maar dat is een ook een mond vol, of academia nova.' Pas op 9 juni stelden de Curatoren aan de gemeentebesturen een nieuwe, aan de historie ontleende naam voor: 'De boerderij welke deze naam draagt, ligt ongeveer in het centrum van het gehele gebied.' De Uithof was, twee maanden na de eerste paal, geboren. Vanaf volgend jaar is die naam weer verleden tijd en gaat het gebied verder onder de noemer *Utrecht Science Park*. Of die naam bij de autoriteiten een vergelijkbare reactie heeft opgeroepen als 'Academia' bij de Zeister burgervader, is de redactie niet bekend.

2011 is een drievoudig jubileumjaar: 50 jaar Uithof, 125 jaar Universiteitsfonds en 375 jaar Universiteit Utrecht. Dat wordt gevierd met een groot aantal lustrumactiviteiten waarvan een deel zich afspeelt in De Uithof, zoals tijdens de *Culturele Zondag* op zondag 17 april. Dan organiseert ook de Vereniging Oud-Utrecht - in samenwerking met de universiteit en Culturele Zondag - een programma dat vooral aandacht besteedt aan de toparchitectuur in De Uithof (zie kader).

Dit themanummer beschrijft niet alleen de ontwikkeling van 50 jaar plannen en bouwen, maar ook de geschiedenis van het gebied in voorafgaande eeuwen, de ervaringen van de medewerkers en studenten van het eerste uur, de problematische openbaar vervoerverbinding en de toenemende levendigheid sinds De Uithof ook bestemd is voor studenten-huisvesting. In korte bijdragen presenteren we een aantal bijzondere gebouwen en locaties.

De redactie

Symposium

Een Hof van Heden

Studeren, werken en wonen in een architectonisch Luilekkerland

Programma

zondag 17 april, Educatorium, Leuvenlaan 19 Utrecht

11.30 - 12.15 u	Ontvangst sprekers bij het symposium en leden historische verenigingen en genodigden in zaal Gamma van het Educatorium.
12.15 - 12.30 u	Welkom en inleiding door dagvoorzitter, Paul Schnabel, directeur Sociaal Cultureel Planbureau.
12.30 - 13.00 u	Inleiding over 'Stedenbouwkundige ontwikkeling De Uithof' door Art Zaaier, stedenbouwkundig supervisor van De Uithof.
13.00 - 14.00 u	Architecten aan het woord: Herman Hertzberger, Wiel Arets en Erick van Egeraat geven hun impressie op hun 'eigen' gebouw en een toekomstbeeld van de campus/ De Uithof.
14.00 - 14.30 u	pauze
14.30 - 14.40 u	Gesproken column door Maarten van Rossem, historicus.
14.40 - 15.25 u	Debat, discussie en vragen uit de zaal.
15.25 - 15.30 u	Afsluiting door Paul Schnabel.
15.45 - 16.00 u	Groeperen van deelnemers voor bezoek gebouwen en wandeling naar gebouw.
16.00 - 17.00 u	Presentatie op een van de locaties met uitleg door de architecten zelf.
17.00 u	Borrel voor leden en genodigden.

De ontvangst om 11.30 u en de borrel om 17.00 u zijn uitsluitend toegankelijk voor de leden (op vertoon van de adreskaart van het aprilnummer van het tijdschrift) en de gasten. Het gehele programma van de Culturele Zondag is te vinden op: www.culturelezondag.nl.

Inhoud

35

Hans Renes

De Uithof vóór De Uithof

41

Martine Bakker

Een flexibele rechthoek

Vijftig jaar plannen en bouwen in de Johannapolder

49

Armand Heijnen

'Kritiek op De Uithof oogst gemakkelijk applaus'

De Uithofpioniers - gebruikers van het eerste uur

57

Maurice van Lieshout

Dromen van een snelle, comfortabele verbinding

Openbaar vervoer naar De Uithof

62

Arien Heering

'Wat een bof, die Uithof'

De strijd voor of tegen studentenhuisvesting

68

Peter Koolmees

Middeleeuwse hoefijzers en enge tangen

De universitaire collectie diergeneeskunde

Bijzondere Utrechtse Collecties 2

70

Agenda en berichten

Foto's omslag: De Uithof in 2007 gezien vanuit het westen. De middenas wordt gevormd door de Weg tot de Wetenschap, Padualaan en Heidelberglaan. Parallel daaraan rechts de Cambridgelaan en Yalelaan (zuid) en links de Leuvenlaan (noord). De kleurrijke gevel rechtsonder is die van de Faculteit Educatie van de Hogeschool Utrecht. Daarachter liggen de Hogeschoolfaculteiten Communicatie & Journalistiek en Economie & Management. Vervolgens zijn te zien: het roodkleurige Martinus J. Langeveldgebouw, de Universiteitsbibliotheek, de Faculteit Maatschappij & Recht van de Hogeschool en De Bisschoppen (studentenhuisvesting). Rechts daarvan zijn aan de overkant van de weg nog net zichtbaar de containerwoningen van studentencomplex La Capanna. Achter De Bisschoppen bevindt zich het Matthias Geunsgebouw en verschillende gebouwen van de faculteit Diergeneeskunde. Aan de linkerkant zijn van voor naar achter zichtbaar het H.R. Kruytgebouw, Centrumgebouw Noord (deels over de weg), het Willem C. van Unnikgebouw (voorheen Trans II) met daarvoor het café De Basket. Het daarachter gelegen Casa Confetti, studentenhuisvesting, is op deze foto nog in aanbouw. Dat wordt weer gevolgd door het Bestuursgebouw. Links daarvan langs de Leuvenlaan het langgerekte Marinus Ruppertgebouw, daarachter het A.A. Hijmans van den Berghgebouw en links daarvan het complex van het Universitair Medisch Centrum.

□ FOTO: YOUR CAPTAIN LUCHTFOTOGRAFIE.

Inzet: Slaan van de eerste paal op 15 april 1961.

□ FOTO PERSBUREAU 'T STICHT | SPAARNESTAD FOTOARCHIEF

Uithof uitgelicht

34 *Kaj van Vliet*
Uithof en de weg naar Rome

40 *Kees Rampart*
De naamgever van de Uithof

48 *Bettina van Santen*
Een kashbah met jungle, water en zen

55 *Bettina van Santen*
Betonnen schil om acht supermagneten

56 *Mark Hendriks*
Fietspoolplaatsen in de vergetelheid

61 *Marcella Dorigo*
Ponskaart met ongewisse toekomst

67 *Boudewijn Beltman en Jaap Kooiman*
Groene snipper in verstedelijkt landschap

1 Minnaertgebouw	17 Kruytgebouw
2 Warmtekrachtcentrale 1967	18 Bloemergebouw (p. 55)
3 Fort Hoofddijk (Botanische Tuin)	19 Educatorium
4 Sportcentrum Olympos	20 Ruppertgebouw
5 Ronald MacDonaldhuis	21 Van Unnikgebouw/The Basket
6 Wilhelmina Kinderziekenhuis	22 Casa Confetti (Smarties)
7 Hoofddijk (Uithof uitgelicht p. 34)	23 Bestuursgebouw
8 Universitair Medisch Centrum Utrecht	24 Langeveldgebouw
9 Hijmans van den Berghgebouw	25 Universiteitsbibliotheek
10 Faculteit Diergeneeskunde	26 De Bisschoppen
11 Numangebouw	27 Moerasbosje (p. 67)
12 Warmtekrachtcentrale 2005	28 Cambridgecomplex
13 Wentgebouw (p. 61)	29 La Capanna
14 Fac. Educatie Hogeschool Utrecht (HU)	30 Boerderij De Uithof (p. 40)
15 Fac. Communicatie & Journalistiek HU	
16 Fac. Economie & Management HU (p. 48)	* fietspoolpalen (p. 56)

UTRECHT SCIENCE PARK

Deze uitgave is mede tot stand gekomen door een financiële bijdrage van Utrecht Science Park.

Luchtfoto (1992) vanuit het noorden. De weg voor het Academisch Ziekenhuis is de Hoofddijk. Op het terrein linksonder bevindt zich tegenwoordig het Wilhelmina Kinderziekenhuis.

□ FOTO HET UTRECHTS ARCHIEF | COLLECTIE BEELDMATERIAAL

Kaj van Vliet

Rijksarchivaris en hoofd Inspectie & Archieven
bij Het Utrechts Archief

segatsedijk en Rijnsoever tot aan de Vinkenbuurt. Van daar leidde de weg via de Brugakker naar Zeist.¹

De stichting van de abdij Oostbroek (ter plaatse van het huidige landhuis) in 1121 gaf aanleiding tot de aanleg van een nieuwe weg, dwars door het veen, het gebied van de huidige Uithof. Deze weg volgde de wetering die vanaf de abdij naar het westen werd gegraven in de richting van de Abstederweide, en vandaar verder in noordwestelijke richting helemaal tot aan de Vecht bij de Rode Brug. De kade langs deze wetering, de Hoofddijk, fungeerde in de 12e eeuw als basis voor de ontginningen van de uitgestrekte veengronden ten noorden daarvan. De weg die vanuit Utrecht naar de abdij voerde, volgde het tracé van deze kade tot aan de knik bij de Abstederweide, waar zij afboog in zuidwestelijke richting en aansloot op de bovenbeschreven weg over de dijk langs de Kromme Rijn, de huidige Vossegatsedijk. Vanaf Oostbroek liep de weg verder richting Zeist via de Bisschopsweg.

In de late middeleeuwen werd de weg naar Oostbroek aangeduid als de Steenweg of Oude Steenweg. Deze weg kan als voorganger worden gezien van de Nieuwe Steenweg, de weg van Utrecht naar De Bilt, die in 1290 op kosten van de stad werd bestraat.² De weg van Utrecht naar Oostbroek (nog deels bewaard in het tracé van de Hoofddijk bij het UMC) moet dus al eerder in de 13e, mogelijk zelfs 12e eeuw zijn bestraat. Daarmee behoort ze tot de oudste verharde wegen van het land.

De Uithof en de weg naar Rome

De oorsprong van de Hoofddijk, de weg in het noordoostelijk deel van De Uithof die vanuit de drukte van universiteit en UMC naar de rust van Landgoed Oostbroek voert, gaat eeuwen terug, verder dan menigeen verwachten zal.

Een van de vele wegen naar Rome, zo valt te lezen in een 12e-eeuws *itinerarium*, was de weg die liep vanaf Utrecht over Zeist naar Arnhem en dan verder over Xanten naar Keulen. Voor wie niet per schip over de Rijn ging maar te voet of te paard kwam, was dit in de middeleeuwen de aangewezen route. Zo trokken opeenvolgende Duitse keizers met hun hele gevolg over deze weg naar Utrecht, waar zij in de 11e en 12e eeuw veelvuldig bij de bisschop te gast waren. Voorbij Zeist is de weg goed te volgen en komt zij goeddeels overeen met het tracé van de latere provinciale

weg, die langs de zoom van de Heuvelrug naar Rhenen loopt. Maar hoe liep de weg tussen Zeist en Utrecht?

In een tijd waarin het water van de Rijn nog vrij spel had en het land aan weerszijden van de rivier bij hoogwater regelmatig overstroomde, kon een weg door dit gebied alleen worden aangelegd over een dijk. Dat er voor de afdamming van de Kromme Rijn in 1122 inderdaad een dijk met weg langs de rivier is geweest die Utrecht met Zeist verbond, is aangetoond door Cees Dekker in zijn studie over het Kromme Rijngebied. Deze dijk volgde het tracé van de Abstederdijk, de Vos-

Noten

1. C. Dekker, *Het Kromme Rijngebied in de Middeleeuwen. Een institutioneel-geografische studie.* (Zutphen 1983) 167-182.
2. F. Ketner, 'De ligging van het oudste leprozenhuis bij Utrecht', in: *Jaarboekje Oud-Utrecht* (1951) 7-34.

Oudere Utrechters zullen het gebied waar nu De Uithof gevestigd is nog kennen als de Johannapolder. Verder terug in de geschiedenis van dit landschap komen we drie historische lagen tegen: het natuurlijke landschap, het middeleeuwse agrarische landschap en het 19e-eeuwse militaire landschap. Daarna volgt de vierde laag, die van het huidige, verstedelijkte universiteitslandschap, onderwerp van de overige bijdragen in dit nummer.

Hans Renes

Docent historische geografie aan de Universiteit Utrecht en bijzonder hoogleraar 'Erfgoed van stad en land' aan de Vrije Universiteit Amsterdam.

De Uithof vóór De Uithof

De natuurlijke laag: het grensgebied van rivierklei en veen

De bodem van het gebied in en om de Uithof is gevormd door de rivier de Rijn, die rond het begin van de jaartelling nog dwars door het gebied liep en die we kortheidshalve aanduiden als de Romeinse Rijn. Die rivier heeft overigens in de loop van de tijd enigszins gewandeld, waardoor verschillende oude beddingen naast elkaar liggen.

De rivier zette oeverwallen af, die maakten dat het zuidelijke deel van het latere Uithofgebied wat hoger lag en geschikt was als bouwland. In dit gebied vinden we namen als Zeisteroever en De Klei, duidelijke aanwijzingen voor de bodemsoort. Ten noorden daarvan lag een zone met broekgebieden (moerassig land), die in de 19e eeuw voornamelijk in gebruik was als grasland en griendbos.

Gezicht op de Bisschopswetering bij boerderij De Uithof in de steeg in de Hoofddijk, De Bilt, 1961.

□ FOTO G.J.C.A. SMILDA | HET UTRECHTS ARCHIEF, COLLECTIE BEELDMATERIAAL

Aan het eind van de Romeinse tijd of het begin van de vroege middeleeuwen verschoof de hoofdstroom van de Rijn naar de huidige Kromme Rijn, langs Bunnik, waarna de oude bochten gingen verlanden. Maar ook de nieuwe loop kreeg het moeilijk. Intussen was al in de Romeinse tijd bij het huidige Wijk bij Duurstede een nieuwe aftakking ontstaan, de Lek, die een steeds groter deel van het Rijnwater ging afvoeren. De (Kromme) Rijn verlandde geleidelijk en werd in 1122 bij Wijk afgedamd. Die afdamming maakte het mogelijk de lage broekgebieden aan weerszijden van de rivier te ontwateren en in cultuur te brengen.

- Huidige Kromme Rijn
- Romeinse Rijn, later Bisschopswetering
- Andere oude Rijnloop
- Andere oude Rijnloop (niet meer zichtbaar)
- Middeleeuwse ontginningsgrens
- Belangrijke wetering
- Uithof St Laurens
- Uithof Vrouwenklooster

De agrarische laag: middeleeuwse landbouw en kloosters

Het landschap van het Uithofgebied werd tot de bouw van de universiteit nog grotendeels gekenmerkt door wegen en slotenpatronen van middeleeuwse oorsprong. Voor een beschrijving van de vorming van dat middeleeuwse landschap - hier zeer beknopt weergegeven - kunnen we ons vrijwel volledig baseren op het prachtige boek van Dekker over het Kromme Rijngebied.¹ Het is een complex verhaal, dat alleen te volgen is door de hierboven afgedrukte kaart voortdurend in het oog te houden.

Als we wat ruimer om het huidige Uithofgebied heen kijken, vinden we al in de vroege middeleeuwen reeksen van nederzettingen met de bijbehorende bouwlanden op de randen van de Utrechtse Heuvelrug (Zeist, mogelijk Driebergen) en op de oeverwallen langs de Kromme Rijn (Vechten, Bunnik, Odijk). Het tussenliggende gebied was in gemeenschappelijk gebruik bij de boeren van de oude dorpen. Vanaf de 10e eeuw zijn deze stukken land langzaam intensiever in cultuur genomen.

Het oudste cultuurland in het gebied van de huidige Uithof ligt in de strook tussen de Romeinse Rijn en de Kromme Rijn, een gebied dat in de middeleeuwen werd aangeduid als de Zeisteroever en dat deels zelfs tot op heden een uitloper vormt van de gemeente Zeist. De bedding van de Romeinse Rijn, die nog zichtbaar was in het landschap, werd uitgediept en in gebruik genomen als afwaterings-sloot: de Onlandse of Bisschopswetering. Volgens Dekker vond de ontginning van dit gebied al in de 10e eeuw

plaats. De Zeister gebieden tussen het dorp en de Zeisteroever zijn waarschijnlijk in de 11e eeuw verkaveld, met de Bisschopsweg als westelijke grens. Verder naar het westen was vanuit Utrecht al het broekgebied van Biesveld en Abstederweide verkaveld. Daartussen lag een onontgonnen moerasgebied, het Oostbroek.

Al zeer snel na de afdamming van de Rijn bij Wijk zien we een periode van koortsachtige activiteit in die resterende moerasgebieden, waaronder het Oostbroek. Al in 1121 begon de bouw van de St Laurensabdij in Oostbroek, op een vijfhoekig terrein aan de noordzijde van de Bisschopswetering en de westzijde van de Bisschopsweg. Het vijfhoekige terrein werd doorsneden door een tweede oude Rijnbedding, die ten oosten van de vijfhoek als ontginningsgrens is gebruikt (de Waterkampsloot, later deel van de Zeistergrift, tussen Het Eigen en het Zeisterbroek) en dus nog zichtbaar zal zijn geweest in het terrein. Binnen de vijfhoek is deze bedding ook nog op oude kaarten als sloot herkenbaar; enkele jaren geleden is deze sloot weer uitgegraven toen het zuidelijke deel van het Landgoed Oostbroek werd omgevormd tot oerbos.

Het klooster kreeg een aanzienlijk grondbezit, dat werd geëxploiteerd vanuit een reeks kloosterboerderijen of 'uithoven'. In de omgeving van het klooster zelf lijkt het te hebben beschikt over een grotendeels aaneengesloten bezit (zie de kaart), waarvan het Beerschoterveld en het Buurveld waarschijnlijk vanuit het klooster in cultuur zijn gebracht. Datzelfde zal gelden voor het oostelijke deel van het gebied

Boerderij De Uithof (Hoofddijk 45, nu Toulouselaan 45) in voorjaar 1962.

□ HET UTRECHTS ARCHIEF | COLLECTIE BEELDMATERIAAL

De Klei, dat nog lange tijd gold als slecht land. Toen het Onze Lieve Vrouweklooster (beter bekend als het Vrouwenklooster) van de abdij werd afgesplitst, ging een deel van de uithoven mee.

Vanuit het klooster werd een rechte weg in westelijke richting aangelegd, de Steenweg of Hoofddijk. Vanaf de plek waar later het Fort Hoofddijk zou worden gebouwd, maakt de Hoofddijk een knik en volgt een stuk de noordoostelijke grens van het Biesveld en de Abstederweide om vervolgens verder te gaan in noordwestelijke richting in de richting van Maarssen. Het oostelijke deel van de Hoofddijk wordt later ook wel aangeduid als de Oude Steenweg. Die volgde vanaf de Laurensabdij in westelijke richting de Hoofddijk om vervolgens via de zijkade van de Abstederweide naar de Kromme Rijn en verder langs de rivier naar de stad te lopen (zie verder pagina 34 in dit nummer).

Het gebied van De Uithof maakte dus deel uit van een landbouwgebied waarin kloosters een belangrijke plaats innamen. Na de Reformatie veranderden de eigendomsverhoudingen. De kloosters werden opgeheven en de bezittingen genaast door de Staten van Utrecht, die gebouwen en landerijen grotendeels tussen 1640 en 1680 weer verkochten. De meeste van die oude kloosterbezittingen kwamen in handen van de regionale elite, die deze forse boerderijen en stukken land in de loop van de tijd omvormde tot buitenplaatsen. De Laurensabdij werd het landgoed Oostbroek, het Vrouwenklooster werd buitenplaats 't Klooster (tegenwoordig is er het KNMI gevestigd)

en de verschillende uithoven vormden de kern van landgoederen als Houdringe, Beerschoten en Vollenhoven in De Bilt en Nienoord bij Bunnik.

De militaire laag: de Nieuwe Hollandse Waterlinie

Over het agrarische landschap heen werd vanaf het begin van de 19e eeuw een nieuwe laag gelegd: het militaire landschap van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. Die is vanaf 1815 aangelegd en verving de 17e-eeuwse Oude Hollandse Waterlinie, die ten westen van de stad Utrecht lag en de stad onbeschermd had gelaten.

De Waterlinie bestond vooral uit grote inundatiegebieden. Het was een zorgvuldig uitgewerkt systeem, bedoeld om een groot gebied enkele decimeters onder water te zetten: te diep om infanterie er doorheen te laten waden en tegelijk te ondiep voor boten. Zo'n systeem was alleen mogelijk in een vlak en nat gebied en ook dan nog moesten talloze dijkjes en sluisjes ervoor zorgen dat het water zo effectief mogelijk werd gebruikt. Mogelijke doorgangen ('accessen') door het geïnundeerde gebied, zoals dijken en hogere stukken land, moesten door forten worden beschermd.

Het gebied aan de oostzijde van de stad Utrecht plaatste de bouwers van de linie voor grote problemen, omdat de oeverwallen van de Rijn moeilijk te inunderen waren. Deze hogere zone werd daarom afgesloten door een aaneengesloten reeks

Gezicht op Fort Hoofddijk (1969) waarin gevestigd het Paleomagnetisch Instituut

□ FOTO PERSFOTOBUREAU 'T STICHT | HET UTRECHTS ARCHIEF, COLLECTIE BEELD MATERIAAL

van vier Lunetten. Ten noordoosten daarvan werd het Fort Vossegat gebouwd, later bekend als de Kromhoutkazerne (1912) en tegenwoordig deels hoofdkwartier van de Landmachtstaf en deels campus van het *Utrecht University College*. Verbeterde artillerie, met name de ontwikkeling omstreeks 1860 van het geschut met getrokken loop, maakte een nieuwe reeks forten op grotere afstand van de stad nodig. Tussen 1867 en 1870 werd een serie vooruitgeschoven forten gebouwd. Opnieuw vormde de stroomrug van de Kromme Rijn een problematisch gebied. Hier werden, aan weerszijden van de Rijn, de twee grootste forten van Nederland gebouwd: Rhijnauwen aan de noordzijde en Vechten aan de zuidzijde. In de jaren nadien werden nog aanvullende forten gebouwd om de belangrijkste gaten in het verdedigingsstelsel te dichtten. In de jaren 1877-1879 kwam in dit verband het Fort Hoofddijk tot stand, dat de Hoofddijk moest beschermen en tevens het grote gat tussen de forten Rhijnauwen en Voordorp moest dichtten.

Rond 1882 was de linie gereed. Drie jaar later kwamen brisantgranaten op de markt, die de forten in één klap waardeloos maakten. De oplossing bestond uit een sterkere spreiding van de opstellingen, maar pas tijdens de Eerste Wereldoorlog werd hieraan gewerkt. In deze jaren werd tussen de forten een groot aantal lage groepschuilplaatsen ('bunkers') gebouwd. Kort voor de Tweede Wereldoorlog werd de linie voor de laatste keer uitgebreid, nu met een reeks mitrailleurkazematten en piramidevormige groepschuilplaatsen.

De Waterlinie heeft anderhalve eeuw de groei van de stad in oostelijke richting tegengehouden. Rondom de forten werden zones zoveel mogelijk vrijgehouden van bebouwing. Al bij de aanleg van de Nieuwe Hollandse Waterlinie gold dat gebouwen binnen een straal van 1.200 meter van een versterking in geval van nood mochten worden afgebroken. Een strakkere omschrijving volgde in de Kringenwet van 1853 die drie ringen, zogenaamde verboden kringen, om vestingwerken omschreef. Binnen 300 meter mocht alleen in hout worden gebouwd en dan nog uitsluitend met toestemming van de minister van Oorlog. Tussen

Studentenflats aan de Cambridgelaan waarin architect Rudy Uytenhaak een hoek uitspaarde om de oude Zandlaan naar Bunnik te accentueren.

□ FOTO RUUT VAN ROSSEN

300 en 600 meter mochten stenen fundamenteën worden gebruikt, tussen 600 en 1000 meter waren alle bouwmaterialen geoorloofd. Ook in de buitenste ring mocht de militaire bevelhebber in geval van nood alle aanwezige gebouwen, bomen en andere obstakels verwijderen. De 'verboden kringen' maakten uitbreiding van de stad Utrecht in oostelijke richting effectief onmogelijk.

Pas toen de Kringenwet in 1951 werd opgeschort, kon de stad gaan denken aan uitbreiding naar het oosten en pas in 1961, toen de wet definitief werd opgeheven, kon die uitbreiding beginnen.

De universitaire laag: De Uithof

De Rijksuniversiteit, zoals de instelling toen nog mocht heten, was in de loop van de tijd verspreid geraakt over een groot aantal gebouwen in de binnenstad en de uitbreidingswijken. In de jaren vijftig kwamen de universiteitsbestuurders tot de conclusie dat de stad onvoldoende ruimte bood voor de gewenste uitbreidingen en begonnen ze te kijken naar het landelijk gebied aan de oostzijde (zie voor de ontwikkeling en uitvoering van die plannen het artikel van Martine Bakker in dit nummer).

De toekomstige campus leek te zijn ontworpen op een wit vel ruitjespapier, met een strak patroon van wegen die exact noord-zuid en oost-west lopen en met daarbinnen rechthoekige terreinen voor de verschillende faculteiten. De oude landschappelijke structuur van wegen, sloten en

Luchtfoto, augustus 1945, van oostelijk deel van de stad en de Johannapolder, met rechts Fort Hoofddijk.

□ FOTO BRITISH ROYAL AIR FORCE | AFDRUK HET UTRECHTS ARCHIEF, COLLECTIE BEELDMATERIAAL

heggen, schuin op de richting van de nieuwe wegen, bleef aanvankelijk herkenbaar maar werd bij iedere bouwactiviteit verder aangetast. Zo is de Oude Steenweg alleen nog te herkennen in een deel van de Weg naar Rhijnauwen (tussen zwembad en sportvelden, waarna de weg doodloopt op de A27) en in de Hoofddijk. Aanvankelijk werd nog gepoogd de universiteit visueel te verbinden met de stad door de Oxfordlaan te raaien op de Domtoren, maar al na enkele jaren verdween die zichtas door de bouw van de nieuwe wijk Rijsweerd.

Slotwoord: sporen van het oude landschap

Binnen de campus is van het oude landschap weinig overgebleven. Alleen het Fort Hoofddijk werd bewust behouden en ingepast in de botanische tuin, als een oase tussen de betonkolossen. De universiteit nam ook het fort zelf in gebruik, als een geschikte plek om de precisieapparatuur van het Paleomagnetisch Instituut in onder te brengen. Lange tijd is het ook de bedoeling geweest om het Sterrenkundig Instituut te verplaatsen naar het Fort Rhijnauwen, juist ten zuiden van De Uithof. Intussen staan beide forten, als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie op de Voorlopige Lijst van Werelderfgoed.

Dat ook een aantal oude wegen en slotenpatronen bewaard zijn gebleven, is lange tijd vooral toeval geweest. Pas in de jaren negentig zag een nieuwe generatie stedenbouwkundigen de laatste weerbarstige resten van de oude structuren als een kwaliteit. Zo werd de oude Zandlaan naar Bunnik ingepast in de plattegrond van de studentenflats aan de Cambridgelaan. De oude historische lagen hebben een nieuwe betekenis gekregen.

Noot

- 1 Meer in het bijzonder is deze paragraaf gebaseerd op de beschrijving van de ontginningen onder Zeist en Oostbroek (Dekker, 1983, 166-182).

Literatuur

- Berendsen, H.J.A., *De genese van het landschap in het zuiden van de provincie Utrecht*. (Utrecht 1982).
- Dekker, C., *Het Kromme Rijngebied in de middeleeuwen. Een institutioneel-geografische studie*. (Zutphen 1983)
- Harten, J.D.H., 'Landhuizen en buitenplaatsen', in: J.D.H. Harten e.a. (red.), *De tuin van Utrecht. Geschiedenis en waarden van het landschap in het landinrichtingsgebied Groenraven-Oost*. (Utrecht 1992) 43-68.
- Harten, J.D.H., 'Militaire werken', in: idem, 69-81.
- Oort, G.M.R.A. van, 'Ruimtegebruiksveranderingen rond de Uithof', in: K.N.A.G. *Geografisch Tijdschrift* 10 (1976) 151-159.
- Reinink, A.W., *Van Johannapolder tot Uithof. Ontstaan en ontwikkeling van een universitaire vestiging*. (Utrecht 1984).

Boerderij De Uithof, Toulouselaan 45 (voorheen Hoofddijk 45, De Bilt), locatie van kinderdagverblijf De blauwe kikker. Links nieuwbouw 'De kleine kikker'.

□ FOTO JEROEN MUSCH | DROST + VAN VEEN ARCHITECTEN BV ROTTERDAM

De naamgever van De Uithof

In de uiterste zuidoosthoek van De Uithof ligt, achter een dikke, hoge beukenhaag, de voormalige boerderij De Uithof. De voorzijde met zijn brede woongedeelte kijkt uit over het eeuwenoude landschap van de landgoederen Nieuw en Oud Amelisweerd en Rhijnauwen. De achterzijde daarentegen is gericht naar de hedendaagse, grootschalige bebouwing van Universiteitscentrum De Uithof. Een opmerkelijke oriëntatie voor de naamgever van de tegenwoordige Uithof.

Boerderij De Uithof is, naast Fort Hoofddijk, één van de twee beschermde monumenten op de Uithof. De huidige boerderij dateert uit het begin van de 17e eeuw, maar de naam Uithof is nog veel ouder, want een voorganger van de boerderij was een zogenaamde uithof van de Benedictijner abdij van Oostbroek (De Bilt), gesticht in 1121. Met een uithof had het klooster een stuk land met een

boerderij die geëxploiteerd werd ten behoeve van de kloosterlingen. Tot circa 1960 is de boerderij als zodanig in bedrijf geweest. Ruim twintig jaar was ze vervolgens als proefboerderij onderdeel van het Universitair Instituut voor Zoötechniek en verzezen er nieuwe stallen en schuren op en rond het oude erf. Vanaf begin jaren 90 tot op heden functioneert de boerderij als kinder-

dagverblijf. Met de groei van het aantal universiteitsonderdelen en later ook vestigingen van andere opleidingsinstituten maakten steeds meer personeelsleden voor hun kinderen gebruik van dit dagverblijf. In 1992 en 2003 kwamen dan ook flinke uitbreidingen tot stand middels losstaande, nieuwe gebouwen ter weerszijden van de oude boerderij.

In de nacht van 24 op 25 januari 2004 verwoestte een zware brand de tot dan toe redelijk gaaf bewaard gebleven 17e-eeuwse boerderij. Het beeldbepalende rieten dak en de onderliggende houten kapconstructies, waarvan die op het woonhuisdeel zelfs van eikenhout, gingen geheel verloren. Van het muurwerk en de kozijnen kon een groot deel behouden blijven. Gelukkig bleef ook de kenmerkende driedeling van het woonhuisgedeelte bewaard met een groot woonvertrek in het midden met terzijde een opkamer boven een kelder met stenen gewelf en een kaaskamer inclusief de moeren kinderballagen met sleutelstukken boven alle drie vertrekken.

De schrik zat er bij het personeel van het kinderdagverblijf en de ouders van de kinderen zodanig in dat ze de wens uitten om de boerderij bij de herbouw niet meer van een rieten dak te voorzien maar er een pannendak van te maken. Dat ging Monumentenzorg toch wat te ver, het rieten dak vormde immers de belangrijkste karakteristiek van het exterieur. Uiteindelijk konden personeel en ouders gerustgesteld worden met de wetenschap dat de brandbaarheid van een modern rieten dak veel geringer is dan die van een historische rietkap. De moderne variant wordt op een dichte beplating aangebracht die, mocht er onverhoopt toch brand ontstaan, verhindert dat het riet van onderen zuurstof aanzuigt. Daarmee is het blussen van een brandend rieten dak tegenwoordig een stuk succesvoller en kan de schade navenant beperkt blijven. Op 23 september 2006 werd het kinderdagverblijf in boerderij De Uithof door Dick Bruna feestelijk heropend.

Een flexibele rechthoek

Vijftig jaar plannen en bouwen in de Johannapolder

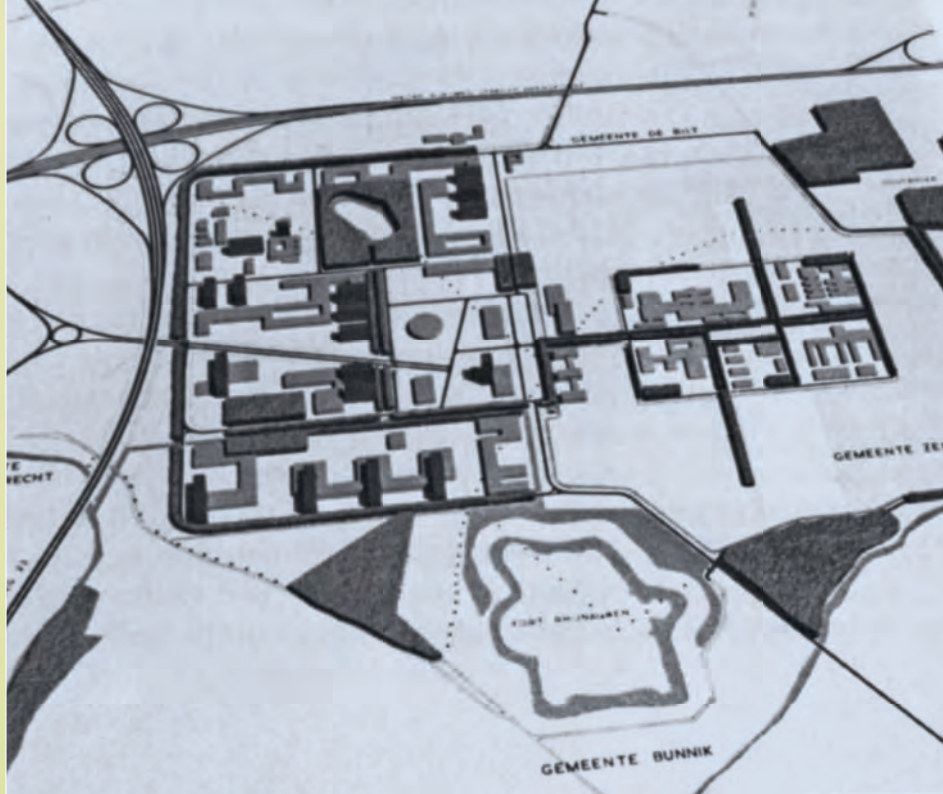

In de jaren zestig werd universiteitscentrum De Uithof ruw en rechthoekig in een historisch slagenlandschap gezet.

Jarenlang week het gebied in alles af van de binnenstad, waar de universiteit tot dan toe gevestigd was. Het was er kil en zakelijk. Niemand wilde er graag zijn. Vanaf 1985 kwam daar verandering in. Sensuele gebouwen en een strak totaalplan maakten van De Uithof een stedenbouwkundig icoon.

Toelichting op de bouw van De Uithof op 15 november 1961 in het Academieggebouw. Burgemeester jhr. mr. C.J.A. de Ranitz (midden) en anderen bekijken de maquette van het plan-Van der Steur.

□ FOTO PERSFOTOBUREAU 'T STICHT | HET UTRECHTS ARCHIEF, COLLECTIE BEELDMATERIAAL

Maquette van het stedenbouwkundig plan Van der Steur, bijgesteld 1965. De blokken zijn toebedeeld aan de verschillende faculteiten. De lange strook links onder was bedoeld voor het AZU, het grote, vrij liggende blok rechts was voor de faculteit diergeneeskunde.

□ UIT: TUSSEN IVOREN TOREN & GROOTBEDRIJF (1986) | FOTO EN COLLECTIE HASKONING NIJMEGEN.

ode kiest het ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, dat tot 1995 verantwoordelijk is voor de huisvesting, voor een clustering van functies op een goed bereikbare nieuwe plek: de Johannapolder op de grens van Utrecht, De Bilt, Zeist en Bunnik. Deze grond komt in 1951 beschikbaar bij het opschorten van de Kringenwet, die nieuwbouw in het schootsveld van de verdedigingswerken van de Nieuwe Hollandse Waterlinie tot dan toe heeft tegengehouden. Vanwege de ingewikkelde eigendomsituatie wijst het ministerie de gemeente

Het is tegenwoordig niet ongebruikelijk om een groep Japanners met een fototoestel in de aanslag in De Uithof te zien lopen. Conciërges hebben geregeld te maken met architectuurfanaten die naar binnen sluipen tijdens colleges of tentamens. Het is een hele andere Uithof dan dertig, veertig jaar geleden. Het is ook een hele andere universiteit dan toen. De samenwerking met het hoger beroepsonderwijs en onderzoeksinstituten nam toe en de universiteit, voorheen een rijksinstelling, werd zelfstandig. Het grootste verschil ligt in het aantal studenten. Tussen 1950 en 1980 verviervoudigde het studentenaantal van de universiteit van zo'n 5.000 naar 25.000. Daarna steeg het aantal nog gestaag, tot bijna 30.000 studenten in 2010.

Begin jaren vijftig bevindt het merendeel van de collegezalen, bibliotheken, onderzoekslokalen, kantoren en docentenkamers van de Rijksuniversiteit Utrecht zich in de binnenstad. Er zijn statige panden bij, met een rijke geschiedenis, zoals het voormalige paleis van Lodewijk Napoleon aan de Drift en het Academiegebouw aan het Domplein. Tussen de Biltstraat en de Biltse Grift ligt een apart complex voor diergeneeskunde, aan de Croesestraat panden voor scheikunde. Op dat moment barst de universiteit echter al bijna uit haar voegen en wordt er uitgezien naar een groeibestandige uitbreidingslocatie.

Geheel in lijn met het functionalistische gedachtegoed van de naoorlogse peri-

Nachtelijke werkzaamheden voor de bouw van Trans 2, 1965.

□ FOTO L.H. HOFLAND | COLLECTIE UNIVERSITEITSMUSEUM

De Uithof eind jaren zestig te midden van Utrecht (links), Zeist (rechts) en Bunnik (onder). Goed te zien is dat het wegenstramien dat pal noord-zuid en oost-west loopt het historische 'slagenlandschap' in de Johannapolder negeert.

□ LUCHTFOTO COLLECTIE PLANBUREAU HBH.

Utrecht aan om de grondverwerving te coördineren, de wegen en bruggen aan te leggen en de grond bouwrijp te maken.

Functionele, kale inrichting

Voor het bouwen in De Uithof is een stedenbouwkundig basisplan nodig. In 1958 voorziet J.A.G. van der Steur van bureau Van Hasselt en De Koning in een rudimentair plan. Daaraan wordt in de daaropvolgende jaren op papier nog volop gesleuteld, terwijl er ondertussen al wel wordt gebouwd. De universiteit kampt door de sterk stijgende studentenaantallen namelijk met een veel groter ruimtegebrek dan voorzien. Ondanks de nieuwbouw in De Uithof fietsen studenten in de binnenstad tot in de jaren tachtig van zaal naar zaal voor hun colleges en worden allerhande onderkomens benut, van noodgebouwtjes op binnenplaatsen tot leegstaande kerkgebouwen.

De Uithof biedt genoeg ruimte, het gebied beslaat bijna 300 hectare (tweemaal het oppervlak van de binnenstad), maar is niet populair. Van der Steur negeert het eeuwenoude diagonale slotenpatroon door een functionele, rechthoekige verkaveling dwars op de bestaande landschappelijke lijnen te leggen. Hij geeft iedere faculteit een eigen vlak met genoeg ruimte voor een faculteitsgebouw, parkeerterrein en uitbreidingsmogelijkheden. Tussen de vlakken lopen brede wegen zodat elke faculteit in principe optimaal bereikbaar

is. Zijn opvolgers missen een hart in deze zakelijke indeling, maar komen niet tot een goede oplossing.

Naast het probleem rond de positionering van het hart, maken het gebrek aan een duidelijk programma en de langzame besluitvorming het moeilijk om het ont-

werp van De Uithof aan te scherpen. De nieuwe Wet Universitaire Bestuursvorming geeft de studenten begin jaren zeventig via de Universiteitsraad een stem in de ontwikkelingen, wat ellenlange vergaderingen tot gevolg heeft. Het college van bestuur van de universiteit overlegt over belangrijke besluiten ook met het ministerie van O&W. Samen bewaken zij de kwaliteit van het onderwijs en onderzoek en de daarvoor noodzakelijke voorzieningen, waarbij het ministerie als formele eigenaar en beheerder van de panden vooral op de kosten let. In 1963 opent Transitorium 1 (nu het Ruppertgebouw), een multifunctioneel collegegebouw afgestemd op zo'n 7.500 toekomstige studenten. De faculteit Diergeneeskunde trekt in een complex met drafbaan in de zuidoosthoek van het plangebied. In de daaropvolgende decennia volgen andere gebouwen, maar het is in 1975 nog steeds niet duidelijk welke faculteiten precies naar De Uithof zullen verhuizen. Trans 2 (nu het Van Unnikgebouw) wordt in 1969 puur gebouwd omdat de vierkante meters kantoorruimte en collegezalen hard nodig zijn en de Rijksgebouwendienst nog een goedkoop Jack Blockgebouw op de plank heeft liggen. Een Jack Blocksysteem vizelt iedere verdieping op vanuit de liftschacht, om vervolgens de verdieping eronder te bouwen.

Plechtigheid (storten eerste beton?) met burgemeester Vonhoff voor het gebouw van aardwetenschappen op 22 september 1977.

□ COLLECTIE UNIVERSITEITSMUSEUM

Er werd ook in de jaren 80 niet alleen maar gestudeerd in De Uithof. Een 'vrouwendiscussiegroep' bijeen in een tentenkamp ter gelegenheid van een antikernenergiemanifestatie, 29 mei 1982.

□ FOTO ANEFO | HET UTRECHTS ARCHIEF, COLLECTIE BEELDMATERIAAL

Door de ad-hocinvulling van het plan van Van der Steur bestaat het universiteitsterrein in de jaren zeventig uit ver uit elkaar gelegen, grote gebouwen. Daartussen ligt grond braak en staan auto's geparkeerd. Door de onsamenhangende, onvolledige en kale inrichting wil niemand hier graag zijn. Zowel studenten als medewerkers klagen over de leefbaarheid. Faculteiten dienen zelfs moties in bij de Universiteitsraad om niet naar De Uithof te hoeven verhuizen.

Strijd met de gemeente

In 1975 worden de gemeentegrenzen van De Bilt, Zeist en Bunnik gecorrigeerd waardoor De Uithof voortaan bij Utrecht hoort. Hoewel die gemeenten hiermee instemmen met het oog op de toekomst van de universiteit en in het belang van de regio, tast de gemeente Utrecht al een paar jaar later de mogelijkheid af om in De Uithof een woonwijk te bouwen. In 1979 tekent een gemeentelijke projectgroep alvast een serie modelstudies. Utrecht kampt met een schrijnende woningnood. In De Uithof is volop ruimte en de wegen liggen er al, redeneert de gemeente. De universiteit werpt tegen dat die wegen zijn bekostigd door het ministerie van Onderwijs en dat De Uithof een absoluut noodzakelijke groeilocatie is. De studentenaantallen blijven stijgen en er worden nieuwe eisen gesteld aan onderzoeksruimten en laboratoria. Bovendien betreft een deel van de open ruimte van De Uithof weilanden van de faculteit Diergeneeskunde.

Als in 1980 de bouw van de woonwijk Papendorp ten westen van Kanaleneiland niet doorgaat, pakt de gemeente haar voornemen om in De Uithof een woonwijk te bouwen serieus op en in 1983 stemt de gemeenteraad in met een woonbestemming voor De Uithof. De universiteit probeert de uitvoering daarvan eerst binnenskamers tegen te houden en lobbyt later bij de provincie, die gemeentelijke bestemmingsplannen kan herroepen. Wanneer de provincie begin 1985 tegen de woningbouw uit het bestemmingsplan De Uithof beslist, tilt de gemeente de

zaak echter naar de Kroon. In deze periode treedt Hans van Ginkel toe tot het College van Bestuur van de universiteit, in 1986 wordt hij rector magnificus. Van Ginkel vat de verantwoordelijkheid voor De Uithof op als 'een bijzonder interessante uitdaging', gezien zijn specialisatie op het terrein van de ruimtelijke ordening en volkshuisvesting. Als rector zet Van Ginkel niet alleen zijn vakkennis in, maar ook zijn aanleg om netwerkend paden te effenen.

Dat is hard nodig door de ingewikkelde kroonprocedure waarmee de gemeente de woningbouw in De Uithof alsnog probeert veilig te stellen. De gemeente wordt gesteund door het Ministerie van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu (VROM) en de stichting Rover. Het Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen en het Academisch Ziekenhuis Utrecht steunen de Universiteit. Zo staan er twee ministeries tegenover elkaar. De universiteit speelt de zaak hoog op. Van Ginkel betoogt dat als De Uithof 'vol' zou zijn, de universiteit met de te verwachten groei niets anders zou overblijven dan te verhuizen naar de IJsselmeerpolders. Lelystad heeft tenslotte al de nodige voorzieningen rond veterinaire diensten en onderzoek. De Kroon besluit echter net als de Provincie om de woningbouw niet op te nemen in het bestemmingsplan. Parallel aan deze procedure slaagt de universiteit erin de eigendomsrechten over de gehele Uithof eindelijk overgedragen te krijgen van de gemeente. Die zou volgens de oorspron-

Toen het meest geavanceerde denkbaar. Practicum in de Prekliniek Tandheelkunde in 'de Ponskaart', december 1982.

□ FOTO WERRY CRONE

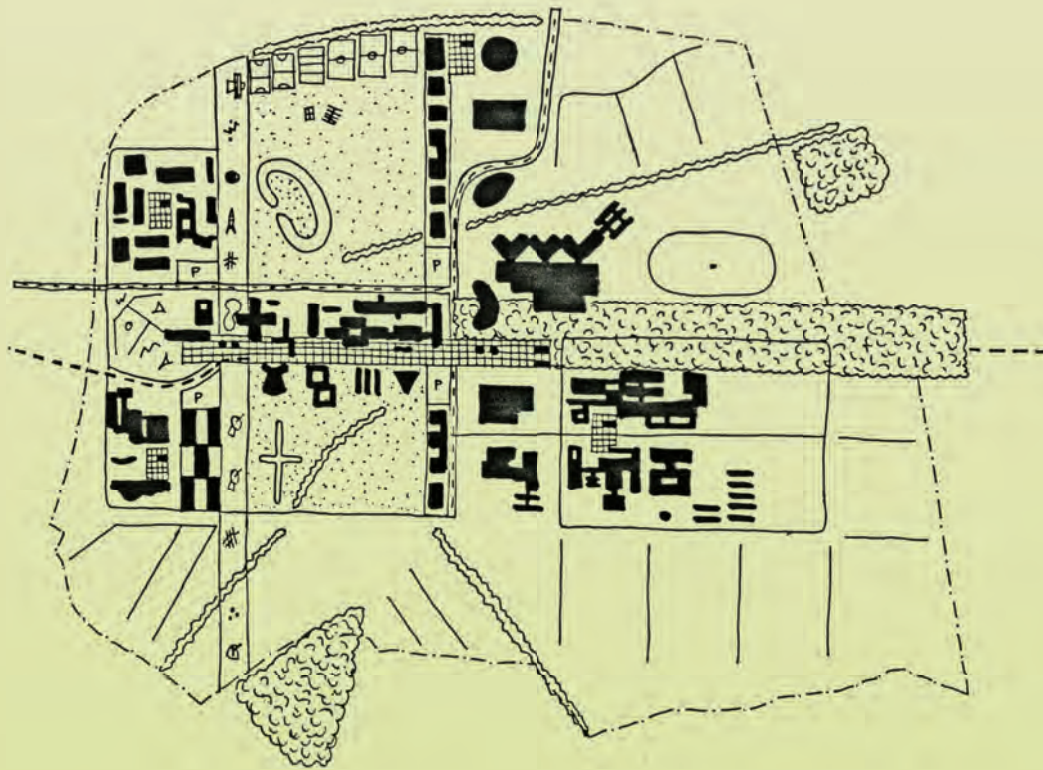
kelijke plannen alleen de grondverwerving coördineren, maar gedroeg zich in de praktijk als eigenaar.

Nieuwe Uithofgebruikers

Om sterk te staan in de kroonprocedure zet de universiteit een belangrijke stap. Er is overleg met het ministerie van Onderwijs over de mogelijkheid om de grond, ooit aangekocht voor wetenschappelijk onderwijs, nu ook te gebruiken voor hbo-instellingen. De status van het hbo is in de loop van de tijd gestegen en de instellingen worden steeds groter. Van Ginkel: 'Hbo in De Uithof kan als een apart merk ontwikkeld worden, maar geeft tegelijkertijd de mogelijkheid om samen te werken, vooral in de verpleegkunde, logopedie, fysiotherapie en lerarenopleiding. De Hogeschool Utrecht, die na een reeks fusies tot stand komt, wordt de logische partner in De Uithof'. De komst van de Hogeschool Utrecht resulteert in zo'n 15.000 extra studenten.

Een andere 'merk' dat een belangrijke stempel drukt op het karakter van De Uithof is het UMC. Midden jaren tachtig verrijst stapsgewijze het nieuwe AZU. In die tijd is al bekend dat het Ooglijdersgasthuis uit de F.C. Dondersstraat en het Wilhelmina Kinderziekenhuis uit de binnenstad nog zullen volgen. In deze tijd besluit ook het Militair Hospitaal van de wijk Oog in Al naar De Uithof te verhuizen. Bij het kinderziekenhuis vestigt zich de Bloedbank en komt een Ronald McDonald Huis voor de ouders van zieke kinderen.

De komst van hbo-instellingen, een universitair medisch centrum en aanverwante instellingen zijn argumenten in het kroonberoep, maar passen ook in de nieuwe toekomstvisie voor De Uithof die in deze tijd ontstaat. Wanneer er behoefte is aan het visualiseren van die visie, wordt even gedacht aan een student van de kunstacademie. Vanuit de Dienst Bouw en Huisvesting van de universiteit schuift Aryan Sikkema echter architect Rem Koolhaas naar voren. De keuze voor Koolhaas wordt vooral ingegeven door zijn onorthodoxe houding. Hij zal De Uithof niet benaderen als een probleem, waardeert de hoogbouw en laat zich niet beïnvloeden door heersende sentimenten. Koolhaas heeft naam gemaakt met het boek *Delirious New York* en een heleboel onuitgevoerde - en deels ook onuitvoerbare - plannen. Bekende uitgeoefende ontwerpen van zijn bureau OMA (*Office for Metropolitan Architecture*) zijn

Definitief Model stedenbouwkundige langetermijnvisie van OMA (maart 1986). In de toelichting is sprake van 'intensivering van de centrum-as [...] in de vorm van een boulevardstrook waaraan algemene voorzieningen zoals aula, bibliotheek, tentamenhal, restaurants, guesthouse, clubhuizen etc.' De twee noord-zuidstroken zijn bedoeld voor 'overloop voor de toekomstige ruimtebehoefte' en mogelijke 'para-universitaire voorzieningen'.

□ UIT UITHOF 2000? ROTTERDAM 1986.

begin jaren tachtig het stedenbouwkundig plan voor het IJ-plein in Amsterdam Noord en het ontwerp voor het Nederlands Danstheater in Den Haag.

'Een beetje architectuurles'

Wanneer Koolhaas zijn eerste schetsen en ideeën omzet in een aantal bijzondere aquarellen, besluit het college van bestuur een daarvan aan P.A.C. Beelaerts van Blokland te geven, die in 1985 aantreedt als de nieuwe commissaris van de koningin in Utrecht. Het college is de provincie erkentelijk voor het tegenhouden van de woningbouw bij de behandeling van het bestemmingsplan en wil graag laten zien niet overal tegen te zijn en wel degelijk een visie te hebben op de toekomst van De Uithof. Als het gaat om de renovatie van de binnenstad presenteert de universiteit zich daarom ook steeds nadrukkelijker als partner van de gemeente. In 1980 is besloten om voorlopig alleen de faculteiten Letteren en Rechten in de binnenstad te houden en deze door aan- en verkoop van panden te concentreren op een paar locaties. Daarnaast blijven het Academie-

gebouw, de oude hortus en het Universiteitsmuseum voorlopig in de binnenstad. Het gaat door de clustering van panden om aanzienlijke gevelrijen, zoals bijna de complete Drift en Trans.

Door deze ontwikkelingen geeft de gemeente het kroonberoep eigenlijk al bij voorbaat op. De verantwoordelijke wethouder komt in 1986 niet eens meer naar de Raad van State om zijn pleidooi te houden. Maar ook al gaat de woningbouw niet door, impliciet heeft de gemeente heel wat gewonnen: er ligt voor het eerst in dertig jaar een visie op de toekomst van De Uithof. En er staan een paar bevlogen mensen achter: naast rector magnificus Hans van Ginkel is dat Aryan Sikkema, die in 1984 directeur wordt van de afdelingen Nieuwbouw, Planbureau en Huisvesting. Sikkema is opgeleid als architect, maar werkte vooral als opdrachtgever, onder meer aan de roerige stadsvernieuwing van Amsterdam.

De richting die Sikkema en Van Ginkel inslaan, ligt niet voor de hand. Rem Koolhaas representeert een heel andere denkrichting dan tot dan toe gebruikelijk. Het ministerie van Onderwijs reageert behou-

dend op de ontwikkelingen in Utrecht. Het bepaalt dat Koolhaas als stedenbouwkundige mag aanblijven, maar vanwege het risico van kostenoverschrijding geen gebouw mag ontwerpen in De Uithof. Ook heeft het ministerie kritiek op Sikkema, die zich te veel zou laten leiden door esthetische argumenten. Sikkema: 'Er was behoefte aan iemand die het goedkoop en efficiënt zou regelen, terwijl ik het als een missie beschouwde om steeds de allerbeste architect te vinden die er was. Dat gebeurde middels een zorgvuldige selectieprocedure, eigenlijk kregen we bij elk nieuw gebouw een beetje architectuurles.'

Vitale, flexibele omgeving

Het opmerkelijke van de visie van OMA is de positie van het plan van Van der Steur. Koolhaas vlakt de bestaande rechthoekig structuur niet uit, maar zet die juist extra aan door bepaalde vlakken heel dicht te bebouwen. Koolhaas ziet de rechthoekige indeling van Van der Steur als een ordenende kwaliteit. Maar hij zet ook de landschappelijke structuur aan, zodat de diagonale lijnen van de polder weer zichtbaar worden en een relatie ontstaat met het omliggende landschap. Want het prachtige parklandschap ziet OMA als een andere belangrijke kwaliteit.

De waterverfschetsen voor Beelaerts van Blokland monden uit in een echte toekomstvisie, *Uithof 2000?*. Dit plan uit 1986 deelt De Uithof op met een pregnant assenkruis, waarvan de oost-westas is bedoeld voor voetgangers en openbaar vervoer. Voor de nieuwe kaart gebruikt Koolhaas min of meer dezelfde beeldtaal als Van der Steur, waarmee hij het belang van het oude plan nog eens benadrukt. In het stedenbouwkundig plan van 1989, dat volgt op de toekomstvisie, en in 1993 wordt goedgekeurd door de gemeenteraad, zijn de assen verbreed en de bebouwing nog meer verdicht, zodat compacte clusters ontstaan. De relatie met het open landschap legt Koolhaas door de historische diagonalen, die hier en daar zelfs smalle sleuven in de bebouwing vormen, en de open ruimte tussen de compacte clusters. Net als in 1958 is flexibiliteit een belangrijk uitgangspunt bij de plannen van OMA. De Uithof mag ondanks de toevoeging van hbo en aan de universiteit gelieerde instellingen niet meteen worden vol gezet. Er moet ruimte blijven voor toekomstige ontwikkelingen. Maar tegelijkertijd moet de kwaliteit van de openbare ruimte verbeter-

Computeranimatie uit 2007 die de verschillende fases van De Uithof toont in 1988 (donkergrijs), 2000 (grijs), 2007 (lichtgrijs) en mogelijk ontwikkelingsscenario (wit) voortbordurend op het stedenbouwkundig plan De Uithof uit 1989 van OMA en Zaaijer.

□ FOTO ARCHITECTENBUREAU ART ZAAIJER

ren en moet de nieuwbouw tot een meer coherent geheel leiden. Anders dan in 1958 wordt er ook iets gezegd over de uitstraling van het gebied: de nieuwe Uithof moet een vitale omgeving zijn, een campus, waar studenten zich mee kunnen verbinden. Die nadruk op verschijningsvorm past bij de tijdgeest, maar is ook een direct gevolg van de verzelfstandiging van de universiteit, die vraagt om een herkenbare profilering ten opzichte van andere universiteiten.

Succes studentenhuisvesting

Het stedenbouwkundig plan van 1993 kan nog net inspelen op een nieuwe ontwikkeling: er komt toch woonbebouwing in De Uithof. Het gaat evenwel - en dat is cruciaal voor de universiteit - alleen om studentenhuisvesting. De kamernood in Utrecht is rond 1990 zo schrikbarend hoog dat studenten om die reden voor andere universiteiten kiezen. De universiteit benadert de Stichting Sociale Huisvesting (SSH) die zich erop beroept niet alleen voor studenten te bouwen en betwijfelt of studenten wel in De Uithof willen wonen. De universiteit laat dat laatste onderzoeken en vindt corporatie BoEx op grond van de positieve uitkomsten bereid het eerste grote complex te realiseren. Hiervoor krijgt de BoEx alle mogelijke bouwsubsidies. Bovendien besluit de universiteit borg te staan voor leegstand en de grond om niet uit te geven, mits de BoEx deze kostenbesparing doorberekent in de huur. Naast de lage huur moet de ligging in het groen en de nabijheid van de college- en onderzoeksruimten de toekomstige kamer-

bewoners overtuigen. Dit blijkt te werken. De duizend kamers van het eerste woonblok zitten na de oplevering in 1999 meteen vol. Daarna volgen twee andere woonblokken en tijdelijke woningen in containers met nog eens duizend eenheden, nu wel gebouwd en beheerd door de SSH.

Bij OMA krijgt Art Zaaijer de leiding over het stedenbouwkundig plan voor De Uithof. Hij wijdt zich jarenlang - en nog steeds - met veel betrokkenheid aan de invulling van het plan. In 1989 geloven Koolhaas, Zaaijer, Sikkema en Van Ginkel in een Uithof waar misschien alleen zij zich een voorstelling van kunnen maken. In de publieke opinie blijft het een 'koude, slechte, anonieme plek', zoals Koolhaas het samenvat. Terwijl zij een Uithof voor zich zien die prikkelt en nieuwsgierig maakt, zoals het een universiteitscampus betaamt.

Sensuele gebouwen, strak totaalplan

Met de oplevering van de eerste gebouwen wordt hun ambitie al gauw geloofwaardig. Hoewel het gaat om hbo-instituten, drukt Sikkema zijn stempel op de architectuur. De Faculteit voor Economie en Management (FEM) van de Hogeschool van Utrecht is bijvoorbeeld ontworpen door Mecanoo. Het ligt in de zogenaamde Kashbahzone in het zuidwesten langs de Padualaan. Deze strip is bestemd voor hogeschoolgebouwen. Mecanoo vertaalt de compacte structuur van de Kashbahstrip naar een spectaculair gebouw met drie themapatio's en collegezalen die als losse dozen in het gebouw hangen (zie ook pagina 48 in dit nummer).

Luchtfoto uit 1999 vanuit het zuidwesten, met link vooraan de studentenflats van het Cambridgecomplex met links daarvan het moerasbosje. Rechts kinderdagverblijf De Blauwe Kikker in de voormalige boerderij De Uithof, daarachter de Faculteit Gezondheidszorg van de Hogeschool Utrecht. Achteraan rechts gebouwen van de Faculteit Diergeneeskunde van de universiteit en links het UMC. De Universiteitsbibliotheek is nog niet gebouwd.

□ FOTO HET UTRECHTS ARCHIEF | COLLECTIE BEELDMATERIAAL

Het FEM-gebouw wordt in 1995 juichend ontvangen en dat geldt voor vrijwel elk gebouw dat volgt. De Uithof groeit uit tot een plek voor architectuurrondleidingen langs de warmtekrachtcentrale van Liesbeth van der Pol, Casa Confetti van Marlies Rohmer, de Universiteitsbibliotheek van Wiel Arets, de Basketbar van NL Architects, het Minnaertgebouw van Neutelings-Riedijk en het Educatorium van OMA. Nadat de universiteit zelfstandig is geworden, adviseert Sikkema het universiteitsbestuur om Rem Koolhaas het Educatorium te laten ontwerpen. De kostenoverschrijding blijft beperkt door strikte begeleiding vanuit het bestuur en het markante gebouw wint de nodige architectuurprijzen. Door Sikkema's keuze voor eigenzinnige architecten neemt de emotionele rijkdom in De Uithof toe. En dankzij de zakelijke structuur van het geheel wordt het geen kakofonie. Dat De Uithof hier en daar toch nog niet helemaal overtuigt als een prettige verblijfsplek komt door de marginale uitwerking van het groenstructuurplan dat

bureau West 8 in 1995 in opdracht van de universiteit maakt. In dat plan versterkt West 8 de uitgangspunten van OMA. De open ruimte en diagonalen in de campus staan in relatie tot het landschap en de tussen de bebouwing en het landschap ligt een scherpe grens. West 8 neemt de ecologische kwaliteiten en de karakteristieken van het gebied daarbij als uitgangspunt,

zoals ponyweiden en drassige slootmilieus. Om budgettaire en organisatorische redenen is het plan alleen gevolgd rond het Minnaertgebouw in het cluster Aardwetenschappen. Ook voor de uitvoering van de inrichtingsplannen die volgen, waaronder een plan voor de Toulouselaan van Paul van Beek, lijkt niemand zich echt hard te maken. Het zegt des te meer over de kracht van het plan van OMA dat, ondanks de karig ingerichte stoepen, de architectuur en de menging van functies van De Uithof inmiddels een echte kleine stad hebben gemaakt, die zijn bestaansrecht niet aan het oude Utrecht ontleent, maar helemaal aan zichzelf.

Bronnen

- Gemeente Utrecht, *Visie op de ruimtelijke en functionele ontwikkeling* (9 november 2005).
- Gemeente Utrecht, *Bestemmingsplan De Uithof* (maart 2010).
- Herpen, Patricia van, 'De nieuwe kleren van de universiteit: een groenstructuurvisie voor De Uithof', in: *Post Planjer* nr. 8 (1995).
- Reinink, A.W., *Van Johannapolder tot Uithof. Ontstaan en ontwikkeling van een universitaire vesting* (Utrecht 1984).
- Rutten, Gerard, en Jos van Sambeek, 'Retourtje Uithof', in: *Trajectum* 29 april 2010, 16-20.
- Uithofnummer, *Post Planjer* nr. 38 (2004).
- Zaaijer, Art, 'Beheersing van het onvoorspelbare. De geschiedenis van De Uithof in Utrecht', in: *Archis* 14 (1999) nr. 1, 26-36.
- Interview met Hans van Ginkel, 21 januari 2011.
- Interview met Aryan Sikkema, 28 januari 2011.

Faculteit Economie en Management, Heidelberglaan 101

□ FOTO HET UTRECHTS ARCHIEF | COLLECTIE BEELDMATERIAAL

Een Kashbah met jungle, water en zen

De Faculteit Economie en Management (FEM) was in 1995 het eerste gebouw van de Hogeschool Utrecht in De Uithof. Met de andere, later toegevoegde opleidingen van de Hogeschool vormt het een cluster van opvallende nieuwbouw langs de Padualaan en Heidelberglaan.

De FEM komt voort uit de in 1970 opgerichte HEAO: Hoger Economisch en Administratief Onderwijs, de opvolger van de oude handelscholen. De HEAO begon destijds aan de Max Euwestraat met drie richtingen: bedrijfseconomie, commerciële economie en de economisch-juridische afdeling. In de jaren erna kwamen daar achtereenvolgens communicatie, informatica (automatisering) en accountancy bij. Met het FEM-gebouw zette de Hogeschool opvallende nieuwbouw neer die naadloos past in het zogenaamde 'Kashbah-concept'. Dit concept

voegde het architectenbureau OMA toe aan zijn stedenbouwkundige plan uit 1985, toen duidelijk werd dat er ook niet-universitaire functies in De Uithof zouden komen.¹ De essentie van het plan was om de gebouwen zo veel mogelijk te clusteren, zodat de restanten van het oude cultuurlandschap gespaard konden blijven. Een ander gegeven waar OMA op in speelde, was dat de Hogeschool te beperkte budgetten had om hoogbouw te realiseren. De gebouwen zouden dan ook laag blijven: maximaal vier bouwlagen. En zoals de echte kashbah (of kasbah) als een geslo-

ten burcht oogt waarachter zich verrassend aangename leefruimten met binnenhoven bevinden, zo zouden ook de gebouwen dit uitgangspunt moeten navolgen.

Architectenbureau Mecanoo nam het kashbah-principe letterlijk en ontwierp een gebouw met een aan de straat gesloten gevel en daarachter een binnenwereld met een aantal patio's. Vanaf de straatzijde valt vooral de glazen gevel op met daarachter de opgetilde collegezalen die door het dak heen steken. Die collegezalen zijn verschillend in vorm, materiaal en kleur. Vanwege die glazen gevel lijkt het gebouw niet echt gesloten, maar toch is er wel degelijk een verborgen binnenwereld met drie patio's. Slechts één daarvan is toegankelijk voor de studenten: de junglepatio met bamboe, houtsnippers op de grond en een grote loopbrug. De waterpatio en zenpatio zijn beide niet toegankelijk en functioneren vooral als lichthoven. De zenpatio heeft de vorm van een Japanse meditatie tuin en de waterpatio, de naam zegt het al, bestaat vooral uit water.

De transparante gevel maakt dat het gebouw er uitnodigend uitziet en de gezellige drukte van studenten op de groene zone bij de ingang draagt daar op zonnige dagen sterk aan bij. De gesloten gevels bevinden zich vooral aan de achterzijde, waar metalen lamellen de werkruimten aan het zicht onttrekken.

Noot

- 1 OMA staat voor Office for Metropolitan Architecture. Rem Koolhaas en Art Zaaier kregen in 1985 van hoofd huisvesting Aryan Sikkema de opdracht voor de herziening van het masterplan Uithof.

‘Een gevoel van onbehagen’. Een verwaarloosde boerderij, houten barakken, grote grijze ‘sick buildings’ en nauwelijks voorzieningen. Voor de eerste gebruikers was werken en studeren in De Uithof lang niet altijd een pretje. ‘De bewoonde wereld hield op bij de Kromhoutkazerne.’ Anno 2011 zijn aanzien en reputatie van de De Uithof sterk verbeterd. ‘Een bruisend gebied.’

Armand Heijnen

Historicus en redacteur bij de Directie Communicatie en Marketing van de Universiteit Utrecht

‘Kritiek op De Uithof oogst gemakkelijk applaus’

De Uithofpioniers - gebruikers van het eerste uur

Beheerder Ulbe Pauzenga met echtgenote voor boerderij De Uithof, die vanaf 1960 dienst deed voor Zoötechniek van Diergeneeskunde.

□ PARTICULIERE COLLECTIE

‘Ik herinner me goed dat wij met afschuw spraken over die foeilijke Uithof, en hoe blij we waren dat we daar nooit hoefden te zijn’, aldus Leo Lentz op een discussieforum over 50 Jaar De Uithof op LinkedIn. Lentz, die in 1971 Nederlands kwam studeren is tegenwoordig

hoogleraar Tekstontwerp en Communicatie bij de Faculteit Geesteswetenschappen en nog steeds verheugd dat hij in de binnenstad werkt. Eppe Beimers, in 1969 gestart met een Rechtenstudie, meldt op hetzelfde forum: ‘Toen ik eens een tentamen in De Uithof moest doen, kon ik de locatie nauwelijks vinden en voelde ik mij diep beleefd dat ik als ouderejaars daarnaar toe moest.’

‘Kritiek op De Uithof oogst gemakkelijk applaus’, merkte in 1975 Ir. L.J. Visser, hoofd Bouwzaken en Huisvesting van de Universiteit, op. Kritiek is er altijd geweest, vanaf het moment dat de eerste bewoners en gebruikers de spaden in de modder van de Johanapolder staken om er een universiteitscentrum te laten verrijzen. Inmiddels heeft die kritiek ook wel plaatsgemaakt voor lof, bijvoorbeeld voor de prachtige eigentijdse gebouwen die er de laatste decennia zijn gebouwd. Diezelfde Beimers: ‘Later zag ik in hoezeer het besluit uit de jaren vijftig tot aankoop van De Uithof een prachtig voorbeeld is van een uitstekende strategische beslissing van het universiteitsbestuur.’

Het begin van De Uithof wordt gedateerd op 15 april 1961; toen werd de eerste paal geslagen van Transitorium I (al snel ‘Trans’ genoemd), het huidige Ruppertgebouw. Maar pas aan het eind van dat jaar werd begonnen met het verder uitbouwen van De Uithof, omdat riolering, gasleidingen, telefoondraden en zelfs de toegangsroute De Weg tot de Wetenschap nog niet gereed waren.

Boerderij De Uithof: het begin

‘Eigenlijk had de universiteit De Uithof al een jaar eerder betrokken’, weet Ulbe Pauzenga. Hij bestierde vanaf 1 mei 1960 boerderij De Uithof, waarnaar het hele gebied is vernoemd, ten behoeve van de afdeling Zoötechniek van de faculteit Diergeneeskunde. ‘Die afdeling had dringend behoefte aan uitloopweiden voor hun proef-

De Uithof ca 1971, gezien vanuit het oosten. Op de voorgrond de Kromme Rijn, helemaal links is Fort Rhijnauwen nog zichtbaar. Duidelijk zichtbaar is de losse verspreiding van de gebouwen: rechts het complex van diergeneeskunde, op de achtergrond het voltooide Trans 2 en het nog in aanbouw zijnde kruisvormige Trans 3. Links daarvan zijn van het gebouw van Tandheelkunde pas enkele verdiepingen opgetrokken.

□ FOTOARCHIEF VAN HET UTRECHTS UNIVERSITEITSBLAD - UBLAD

en demonstratiedieren en besloot daarvoor uit te wijken naar de Johannapolder. Het veeartsenijterrein aan de Biltstraat was nu eenmaal ongeschikt om veel landbouwhuisdieren te houden.'

De toen 22-jarige Pauzenga werd tot beheerder van de boerderij benoemd. Hij ging er met zijn al even jonge vrouw ook wonen, nadat de laatste telgen van het boerengeslacht Scherpenzeel de boerderij hadden ingeruild voor een meer comfortabele bungalow in Bunnik. 'Op de boerderij was niets meer', herinnert Pauzenga zich. 'Er was geen elektriciteit, geen stromend water, geen trekker of auto, zelfs geen hamer of schop. Voor boodschappen was ik op een fiets aangewezen. De plee bevond zich in de koeienstal, en dat was een heerlijke plek voor de ratten. Als mijn vrouw 's nachts naar het toilet moest, moest ik die dieren eerst weggagen. Onze zoon is de eerstgeborene in universiteitscentrum De Uithof. De ambulance kon ons niet bereiken vanwege het dikke pak sneeuw dat er in 1963 lag, dus is de dokter uit De Bilt met veel moeite hier naar toe gekomen voor de bevalling.'

'Al improviserend hebben we de stallen klaar gemaakt voor de dieren - runderen, paarden, schapen, varkens, kippen en later ook nertsen - en de grond rondom in orde gebracht. Eerst moest hier nog een stel bunkers uit de Tweede Wereldoorlog worden gesloopt, en

dat was een hele klus: gaatje boren, staafje springstof erin en zo stukje bij beetje de boel opblazen. Dat heeft een half jaar geduurd. Vervolgens konden we het erf asfalteren en de weilanden, in totaal ongeveer 30 hectare, afrasteren. Voor de rest was ik druk met het verzorgen van de dieren. Studenten zag ik ook wel: eerstejaars kwamen naar de boerderij om te leren melken. Ik had zelf een melkdiploma, dus ik mocht die cursus geven.'

Trans I: zoeken in de leegte

Transitorium I, gebouwd als 'overdekte straat' om de door de bouwputmodder ploeterende studenten en medewerkers toch nog enig comfort te bieden, was eigenlijk een tijdelijk onderkomen voor fysica, wiskunde en sterrenkunde. Maar het gebouw is tot nu toe in gebruik en heeft zelfs nog een grootscheepse restauratie ondergaan nadat er, in januari 2007, een hijskraan op was gevallen.

Bert Nederbragt, die tussen 1964 en 1970 biologie studeerde aan wat toen nog de Rijksuniversiteit (RUU) heette, was nadien verbonden aan de faculteit Diergeneeskunde. Hij weet nog de allereerste middag dat hij naar De Uithof moest voor practicum: 'Er hing een zeer dichte mist. Ik kan me niet goed meer herinneren hoe de toegangsweg, de Weg tot de Wetenschap, erbij lag maar bij het binnenrijden van De Uithof raakten we hopeloos verdwaald, omdat er geen enkel gebouw of ander aanknopingspunt zichtbaar was. Ik herinner me dat we op de Toulouselaan terechtkwamen, waar nog geen auto's konden rijden, omdat hij nog niet af was. Via allerlei paden zijn we toen bij het Transitorium I en het Provisorium uit gekomen waar we practicum hadden.'

Martin Uittenbosch kwam in 1967 scheikunde studeren in Utrecht. Hij herinnert zich, ook op dat forum op LinkedIn, de polderachtige

Voorlichtingsmarkt in de overdekte straat van Transitorium I, ca. 1967

□ FOTO STICHTING FILM EN WETENSCHAP | COLLECTIE UNIVERSITEITSMUSEUM

aanblik die De Uithof toen kennelijk nog had: 'De bewoonde wereld hield op bij de Kromhoutkazerne en het begin van Rijnsweerd Zuid, met een uitloper naar het zwembad. De botanische tuin was nog in aanleg. Helemaal achterin, richting Zeist, stond een boerderij van diergeneeskunde, en aan het begin van de Hoofddijk naar De Bilt het Hubrechtlab. Verder leegte.'

Kees Blase, momenteel directeur van het Landelijk Centrum Stressmanagement en HartFocus, volgde in Trans I vanaf 1970 colleges en practica wis- en natuurkunde. 'Ik fietste iedere ochtend door weer en wind door de weilanden en wandelde tussen de middag met vrienden en vriendinnetjes in de Botanische Tuin.'

Trans II: 'puist' van De Uithof

Vanaf het eerste moment was er nogal wat kritiek op het feit dat de universiteit de Johannapolder in bezit nam en de manier waarop dat gebeurde. Het betrof immers een landschap waar de Utrechtse nogal gehecht aan waren om te wandelen, te fietsen en 's winters te schaatsen, mooi gelegen tussen de landgoederen Oud en Nieuw-Amelisweerd, Oostbroek, Rhijnauwen en Sandwijck. In diezelfde tijd werden wel meer oude stads- en dorpkernen en landschappen opgeofferd aan de vooruitgang en de welvaart; in de stad Utrecht werden in diezelfde jaren de eerste ideeën ontwikkeld voor de bouw van Hoog Catharijne. Els van Maurik herinnert zich dat ze nog in 1968 met haar zus op pony's door De Uithof reed. 'Ik weet nog precies de plekken aan te wijzen waar we hard in galop konden gaan. En in de winter gingen we er met alle broers en zussen schaatsen. Voor ons heette het toen nog de Johannapolder.'

Triest voorbeeld van de ad-hocomgang met dit landelijke gebied was de bouw van Transitorium II. Uittenbosch heeft Trans II zien

bouwen: 'Het rees, bijna letterlijk, uit de grond: iedere twee weken een verdieping erbij met de bovenste verdieping eerst en de begane grond als laatste.' Inderdaad is Transitorium II, het huidige Van Unnikgebouw, bij wijze van spreken per verdieping opgekrikt. Deze 'puist' van De Uithof, zoals velen de 22 verdiepingen tellende torenflat ervaren (hebben), werd gebouwd om de onverwachte, enorme toeloop van studenten te kunnen opvangen.

Fred Knol, aanvankelijk bij de RUU verbonden aan de afdeling Begroting en Materiële Zaken, nadien als 'relatiebeheerder' en momenteel gepensioneerd, verhuisde midden jaren zeventig van de Kromme Nieuwe Gracht naar Trans II: 'Ik kan wel zeggen: helaas. Want ik vond het fantastisch in de binnenstad, bijvoorbeeld om tussen de middag even een rondje stad te kunnen doen voor wat boodschappen. Werken op De Uithof was verschrikkelijk. In Trans II raakte iedereen permanent verkouden. Er kon geen raam open en de luchtcirculatie werkte nauwelijks. Er was trouwens helemaal niks in De Uithof! Geen winkel, niks. De universiteit ontmoedigde dat ook. Ik kan me herinneren dat tijdens een warme zomer er een ijscoman zich installeerde bij Trans II en er een enorme omzet draaide. Maar na een week was dat al afgelopen; hij werd weggestuurd door wat toen de Algemene Dienst heette, die ook de kantines beheerde. Die Algemene Dienst had het alleenrecht op de verkoop van koffie en thee en dergelijke. Ze beweerde ook ijsjes te verkopen, maar dat was helemaal niet zo.'

Provisorium: bijna ingestort

Nog voor Trans II werd gebouwd, verrees op De Uithof, op de plaats waar nu de bibliotheek staat, het 'Provisorium'. Bert Nederbragt: 'Het Provisorium, een aaneengeschakelde serie van vier houten gebouwen waaronder zwerfkatten hun nesten maakten, opgezet in naar ik meen 1963, heeft er gestaan tot 1992; mijn oudste zoon die ook biologie studeerde, heeft er nog practicum gehad.'

Carla Oldenburg kwam in 1960 Biologie studeren en volgde vanaf haar tweede jaar hier haar practicum Plantensystematiek. 'Het was een houten barakje, eenzaam en alleen in de polder, met een practicumzaal, een halletje en een keukentje. Ik zie me nog fietsen, zwoegend door weer en wind, met mijn microscoop achter op mijn bagagedrager. Tenslotte had ik die de volgende dag weer nodig in de Lange Nieuwstraat op het Botanisch Lab (waar zich nu het Universiteitsmuseum bevindt, AH) of op het Janskerkhof in het Zoologisch lab (waar nu het bureau van de Rechtenfaculteit is gehuisvest, AH).

Arie Mink, nu nog gebouwenbeheerder in het Wentgebouw (eerstijds het Tandheelkundegebouw met als bijnaam 'de Ponskaart'), was voorheen gebouwbeheerder van dat Provisorium, het onderwijsgebouw van Biologie. 'Ze hebben die houten barakken veel te lang laten staan. Op het laatst moesten de muren, als er een beetje veel sneeuw op het dak lag, ondersteund worden met houten palen, anders zouden ze uitklappen. Ik heb er nog gewerkt in de tijd van de studentenopstanden, begin jaren tachtig. Iedereen wilde eraan meedoen, dus die biologiëstudenten ook. Ze hadden besloten het Provisorium te bezetten. Ik vond het prima. Kon goede afspraken met die lui maken: "Ik ga wel weg, maar jullie zorgen dat ik alles weer netjes terug vindt". Uiteindelijk hebben ze na de bezetting het gebouw zelfs gestofzuigd. Heel anders dan bij onze burens, Sociale Wetenschappen in het Centrumgebouw. Die studenten waren nogal fanatiek en hebben veel vernield. Ze lieten ook een persbericht uitgaan waarin stond dat hun collega's van biologie ook aan het bezetten waren en de lift van hun gebouw hadden geblokkeerd. Maar het Provisorium had helemaal geen lift, zelfs geen verdieping!' Nederbragt: 'In de hal van Trans I, bij de ingang aan de Leuvenlaan, bevond zich een gigantische maquette waarin was uitgebeeld hoe De Uithof er in de toekomst uit zou gaan zien. In mijn eerste jaar stonden alleen Trans I, het provisorium en het Hubrecht Lab er nog maar, misschien het eerste gebouw van Natuurkunde, en verder was Diergeneeskunde in aanbouw. Alle andere gebouwen van die maquette zijn nooit gerealiseerd. Hij is wel aangepast; ik herin-

Trans II in aanbouw, oktober 1968. De bovenste negen verdiepingen zijn voltooid.

□ FOTO PERSFOTOBUREAU 'T STICHT | HET UTRECHTS ARCHIEF, COLLECTIE BEELDMATERIAAL

ner me dat Trans II er later in is opgenomen. De Uithof is, als ik erop terugkijk, een verzameling van niet gerealiseerde of halverwege veranderde plannen.'

'Een gevoel van onbehagen'

Aanvankelijk kreeg De Uithof louter een onderwijs- en onderzoeksbestemming. In de jaren zestig kozen stedenbouwkundigen voor een strikte scheiding van werken, recreëren en wonen. De Uithof was een werkgebied: er werd onderzoek gedaan en gestudeerd, en voor de rest speelde het studentenleven, inclusief het wonen, zich in de binnenstad en aanpalende wijken af. Nadeel daarvan was dat er weinig aandacht was voor wat wel de 'leefbaarheid' van De Uithof is gaan heten, een term die in de discussies tussen de jaren zestig en negentig van de vorige eeuw steeds weer opdook. Of het nu ging om de groenvoorziening, de *sick buildings*, een Uithofcafé of cultureel centrum De Uitwijk, steeds weer stak die term leefbaarheid de kop op.

Bij velen riep De Uithof 'een gevoel van onbehagen' op, zoals een Studenten Uithof Commissie het in 1968 omschreef. Die vreesde dat er voor cultuur en recreatie maar weinig faciliteiten gerealiseerd zouden worden, omdat De Uithof er immers alleen was voor

het werk. Als er al kantines waren, dan eerder als voorzieningen om voedsel en drank in te slaan dan als ontmoetingsplekken. Met het instellen van cultureel centrum De Uitwijk in (pas!) 1973 kwam de universiteit aan dergelijke bezwaren enigszins tegemoet. De Uitwijk was een plek (in Trans II) waar iedereen tussen 10.00 en 17.00 uur terecht kon om te musiceren, een stripboek te lezen, een spelletje schaak of scrabble te spelen en waar de alternatieve clubs van die dagen - zoals boekhandel De Rooie Rat of de Kommunistische Studentenbond - activiteiten konden organiseren. De Uitwijk was onderdeel van - ook al typisch voor die jaren - Bureau Vormingswerk van de universiteit, waarvan ook Studium Generale deel uitmaakte. 'Dat organiseerde in De Uitwijk bijeenkomsten met Ramses Shaffy en Liesbeth List of met Van Kooten en De Bie', herinnert Fred Knol zich. Dat het centrum in een behoefte voorzorg, blijkt uit het feit dat binnen één jaar er zo'n 250 tot 300 bezoekers per dag waren.

Nog een markant verschijnsel in De Uithof dat zou moeten bijdragen aan de 'leefbaarheid' was de *Uithof Inn*, een uit Texel overgebracht strandpaviljoen dat op de plek van het Provisorium kwam te staan, dus daar waar nu de bibliotheek zich bevindt. Fred Knol: 'De afdeling Bouwzaken was daar faliekant op tegen, zo'n houten keet in De Uithof, maar het toenmalig lid van het college van bestuur Hans Rosenberg - voordien wethouder in Utrecht - heeft dat erdoor gedrukt. Die had een of andere connectie met de paviljoenhoeder, maar hij vond ook dat er iets moest zijn op De Uithof, in afwachting van een meer permanente voorziening - die er later met café-restaurant *The Basket* inderdaad gekomen is. De *Uithof Inn* liep als een tierelier. Je kon er ook broodjes bestellen, een soort catering, en dat was dan weer tegen het zere been van die Algemene Dienst. In die jaren zeventig en begin tachtig werd alles wat men bedacht om De Uithof wat leefbaarder en levendiger te maken, weggeschopt. Dat is inmiddels wel verbeterd, maar nog steeds heeft het gebied weinig allure: geen beelden, geen wereldklok met een Sol erop, geen fontein, en bij de entree enkele armoeiige houten plankjes waarop staat dat je het *Science Park* binnenrijdt.' Ook de komst van studentenhuysvesting heeft daar nog weinig verandering in gebracht.

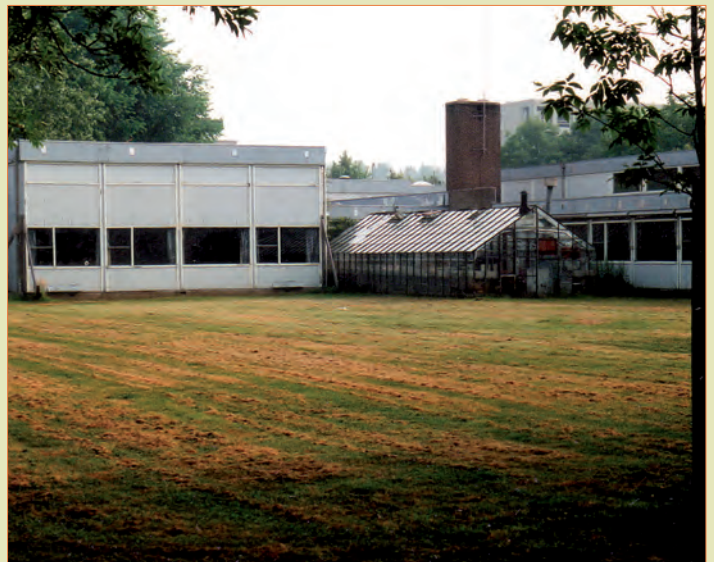
Nog zo'n thema waarop dat 'gevoel van onbehagen' betrekking

Strandpaviljoen annex café-restaurant Uithof Inn

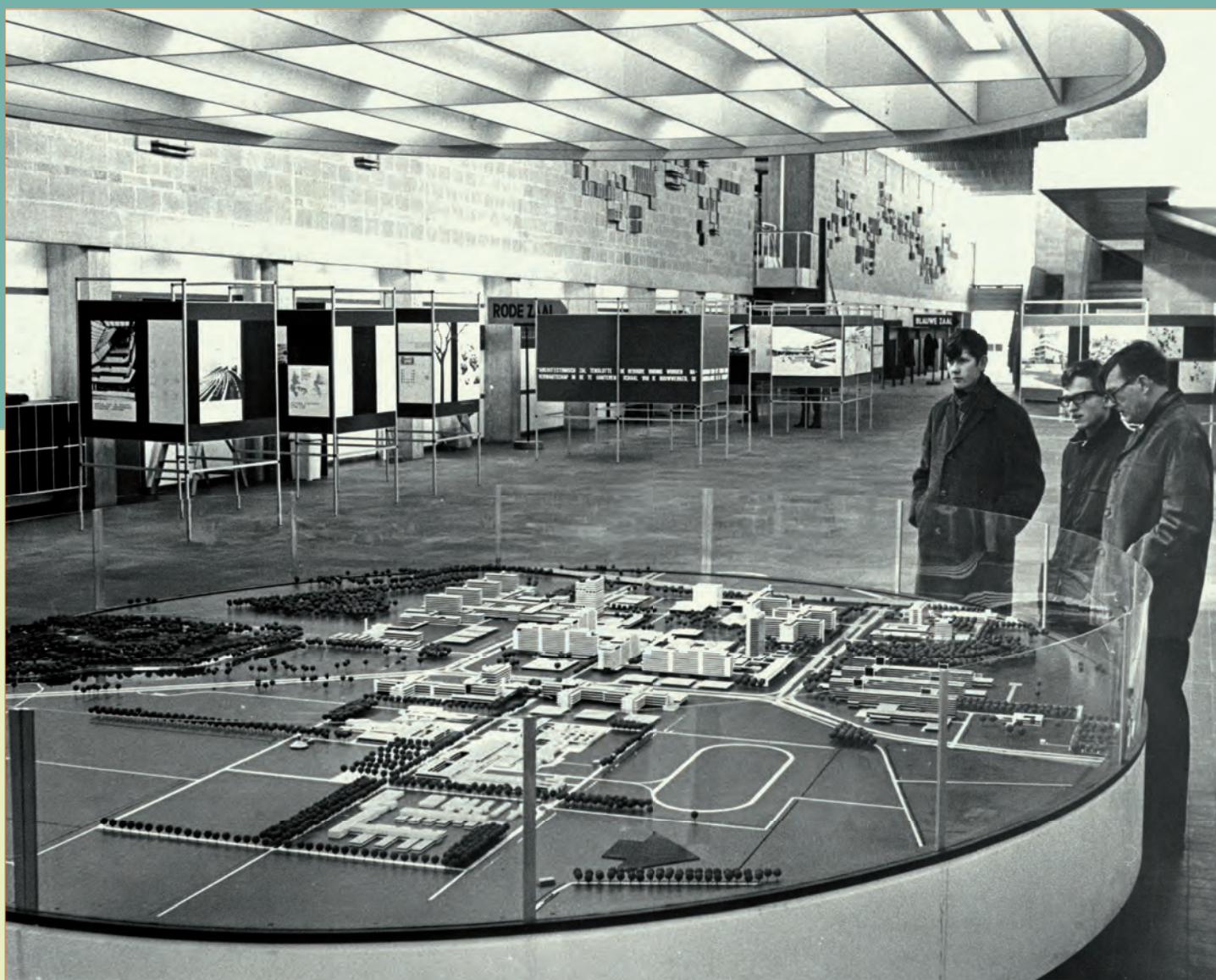
□ FOTOARCHIEF VAN HET UTRECHTS UNIVERSITEITSBLAD - UBLAD

had in die beginjaren van De Uithof, was de groenvoorziening. Vanouds was De Uithof een recreatiegebied voor veel Utrechters, met veel landschappelijk waardevolle onderdelen die op de tekentafels van de planologen het loodje dreigden te leggen ten behoeve van grijze gebouwen, kaarsrechte wegen, strakke bomenrijen en vlakke gazonnetjes. De medio jaren zeventig ingestelde Groencommissie wees op de 'jonge en oude oeverwallen, de oude stroomdalen en kommen van de Kromme Rijn en de afwisseling van bodemtypen die verantwoordelijk was voor een gevarieerde flora'. Met dat alles was De Uithof volgens die Groen-

Provisorium met plantenkas

□ FOTO ARIE MINK

Maquette van de beoogde eindsituatie in De Uithof 1991, zoals vanaf maart 1971 tentoongesteld in Trans I.

□ FOTO PERSFOTOBUREAU 'T STICHT | COLLECTIE UNIVERSITEITSMUSEUM

commissie meer geschikt voor een variëteit aan landschappen - zoals bossen, boomgaarden, parken, landgoederen, houtwallen en houtsingels - dan voor de aanleg van louter een stedelijk gebied met hier en daar wat groen. Toen bijvoorbeeld in 1973 een discussie losbarstte over de voorgenomen nieuwbouw van het Academisch Ziekenhuis in De Uithof, vooral na protesten hiertegen vanuit de Universiteitsraad, meldde een aantal geneesheren het 'onzindelijk' te vinden 'om het belang van de patiënt in gevaar te brengen voor een paar vogeltjes'.

Levendige uitstraling

Met de voorzieningen op De Uithof is het beter gegaan. Van pizabakker Tricolore tot Hema-vestiging, en van boekhandel Broese Selexyz tot koffiobar Gutenberg, het is er allemaal te vinden. Er zijn inmiddels ruim 2000 studentenwoningen op De Uithof gerealiseerd, en dat is niet ten koste gegaan van de groenvoorziening, want het gigantische studentencomplex Cambridge bijvoorbeeld moest enkele meters opschuiven voor behoud van een inmiddels

legendarische 'moerasbosje' (zie pag. 67). De eertijds als saai en grijs ervaren gebouwen zijn aangevuld met prestigieuze nieuwbouw van architecten van internationale allure - óók voor de Hogeschool - waarmee De Uithof een aantrekkelijke bestemming is geworden voor architectuurtoeristen.

De kritiek op De Uithof die zo lange tijd zo gemakkelijk applaus wist te oogsten, begint te verstommen of zelfs plaats te maken voor voorzichtige positieve reacties. 'Ik moet zeggen dat ik genoot van de mooie universiteitsgebouwen in de oude stad', zegt Kees Blase, 'maar ook van de ruimte en het toekomstgerichte denken op De Uithof'. Els van Maurik, die ooit met haar zus door De Uithof pony reed: 'De flats die gebouwd werden konden we niet waarderen toen we klein waren. Nu is het natuurlijk prima. Een bruisend gebied.' En emeritus hoogleraar Scheikunde Hans Vliegenthart: 'De Uithof is er natuurlijk wel veel mooier op geworden. De gebouwen, de drukte op straat, de lintbebouwing rondom Padualaan en Heidelberglaan, het feit dat er mensen zijn komen wonen, een concentratie van bedrijvigheid rondom het centrale winkelgebiedje naast de bibliotheek... tien, twintig jaar geleden was het hier altijd uitgestorven, nu heeft De Uithof toch echt de uitstraling van een zeer levendig gebied!'

Bloembergengebouw, Padualaan 8

FOTO MAURICE VAN LIESHOUT

Bettina van Santen

Architectuurhistoricus bij de gemeente Utrecht

te transporteren en maakt het onderzoekscentrum volledig toegankelijk voor rolstoelgebruikers.

Het gebouw is uitgevoerd met een betonnen schil, die geheel zelfdragend is. Er zijn geen kolommen of andere constructies nodig. Het beton is bewust gekozen, maar niet als bescherming tegen de magnetische velden, want deze is op sommige plaatsen zo hevig, dat ook een dikke betonnen muur geen barrière vormt. Het beton is gekozen, omdat het zich mooi laat plooien en constructief tegelijk is. De vloeiende vormen van de betonnen schil (de vloer en de wanden lopen in elkaar over, er zijn ronde hoeken gemaakt) refereren aan de vloeiende vormen van de magneetvelden. Het gebouw oogt nogal gesloten, alleen daar waar de hellingbaan zich bevindt, is een grote glazen wand gemaakt. Juist omdat de sterke magnetische velden op sommige plaatsen door de betonnen wand heen gaan, heeft bureau West 8 (landschapsarchitecten) de omliggende ruimte ingericht met struiken, zodat argeloze studenten en anderen zich niet in de stralingsgevoelige gebieden kunnen begeven.

Het gebouw is vernoemd naar professor Nicolaas Bloembergen. Bloembergen (geboren 1920) studeerde natuurkunde aan de Universiteit van Utrecht en vertrok na de Tweede Wereldoorlog naar Harvard in Amerika. In 1948 promoveerde hij in Leiden op zijn proefschrift *NMR-relaxatie*. In 1981 kreeg Bloembergen de Nobelprijs voor Natuurkunde samen met de Amerikaan Arthur Schawlow en de Zweed Kai Siegbahn.

Betonnen schil om acht supermagneten

Het Bloembergengebouw is een opvallend onopvallend gebouw waarvan iedereen weet dat het iets met fysica en straling te maken heeft, maar waarvan maar weinige Uithofgebruikers weten wat er precies gebeurt. Het gebouw staat ook bekend als NMR-gebouw, wat staat voor Nuclair Magnetic Resonance.

De acht 'nuclair resonance spectrometers' creëren een magnetisch veld van honderdduizend keer dat van de aarde. Met behulp van deze spectrometers wordt de structuur en het gedrag van proteïnen geanalyseerd en via computers vertaald in driedimensionale modellen. Tijdens het onderzoek mogen er absoluut geen verstoringen plaatsvinden, maar tegelijkertijd moeten de gebruikers ook door het gebouw kunnen lopen zonder last te hebben van het magnetisch veld. Denk aan de invloed die de mag-

netische velden kunnen hebben op bijvoorbeeld computers, bankpasjes en pacemakers.

Architectenbureau *UN studio* (Ben van Berkel en collega's) nam de onderzoekstechniek en de bijbehorende apparatuur als uitgangspunt voor het ontwerp. De ruimten waar zich deze acht supermagneten in bevinden, vormen het hart van het gebouw. Daaromheen zijn functies gegroepeerd als kantoren, slaapruiden, sanitaire voorzieningen en een hellingbaan. Deze laatste dient om de apparatuur

Literatuur

Benedictus, Rinze, 'Nicolaas Bloembergen-gebouw officieel geopend', in: *Ublad* 33, nr.10 (11 januari 2001)

Kors, Machteld, 'Het magneethuisje van UN studio van Berkel en Bos', in: *Post Planjer* nr.22 (lente 2000).

V.l.n.r.: de fietspoolplaatsen bij het sportcomplex aan de Uppsalaalaan, het AZU en de entree van De Uithof langs het Oxfordpad.

□ FOTO'S MARK HENDRIKS

Mark Hendriks

Journalist op het gebied van ruimtelijke ordening, stedenbouw en landschapsarchitectuur.

Fietspoolplaatsen in de vergetelheid

Verloren staat de gele paal op de hoek van het universitair sportcentrum. Vlak erachter een lantaarnpaal waaraan een wit metalen bord is bevestigd. De zwarte letters luiden: 'fietspoolplaats'. De paal - een soort miniuitvoering van de ANWB-telefoonpalen langs de snelweg - dient sinds 2002 als ontmoetingsplek voor fietsende studenten die vooral 's avonds liever niet alleen huiswaarts keren.

De paal is voorzien van een zwarte alarmknop die in noodgevallen zorgt voor een directe verbinding met de universitaire beveiligingsdienst. De paar studenten die over de Uppsalaalaan voorbij fietsen geven te kennen de poolplaats nog nooit gebruikt te hebben. Sterker nog: sommigen zien de gele paal nu voor het eerst.

De aanleiding voor de plaatsing van de in totaal zes fietspoolplaatsen is even spannend als luguber. Tus-

sen 1995 en 2002 was in het gebied rond De Uithof een serieverkrachting actief. Op slecht verlichte wegen tussen Zeist, Bunnik, De Bilt, Lunetten en Houten verkrachtte de man - die overigens nooit gepakt is - zes vrouwen en randde hij er twaalf aan. Vooral vrouwelijke studenten gaven aan zich 's avonds niet veilig te voelen op de campus. De universiteit en de gemeente gingen over tot maatregelen: betere verlichting, een buskaart-

vergoeding en zes fietspoolplaatsen. Ondanks dat de gele palen met alarmknop door velen als een 'goed bedoeld initiatief' werden gezien, is vanaf het begin sceptisch op het poolsysteem gereageerd, zo blijkt uit diversie mediaberichten uit die periode. In het *U-blad* van 14 november 2002 laat een faculteitsraadslid van Farmaceutische Wetenschappen zich kritisch uit. 'Fietspoolplaatsen slaan niet aan, want wie gaat er nou op een vreemde staan wachten?' In de editie van 23 mei datzelfde jaar geven studenten en docenten aan weinig in het initiatief te zien. 'Mensen vinden het vervelend om op een punt te moeten wachten. Ik zou gewoon met iemand van het werk afspreken.' En: 'Zijn er wel genoeg fietsers? Als er niemand staat fiets je toch snel door.' In een filmpje van *CampusTalk* uit 2009 is de teneur dat het bedrag van €50.000,- dat de palen kosten beter besteed had kunnen worden.

Na bijna tien jaar dreigt voor de zes gele fietspoolplaatsen de vergetelheid. In 2006 deed een aantal studenten van de universiteitsraad nog een poging de palen tot rijksmonument te laten verklaren. Ondanks de vervallen toestand meenden de studenten dat de fietspoolplaatsen typerend zijn voor De Uithof en daardoor een cultureel-maatschappelijke waarde hebben. Het toenmalige college van bestuur reageerde enthousiast, maar in de jaren daarna is dit ludieke initiatief een zachte dood gestorven.

Noten

1. C. Dekker, *Het Kromme Rijngebied in de Middeleeuwen. Een institutioneel-geografische studie.* (Zutphen 1983) 167-182.
2. F. Ketner, 'De ligging van het oudste leprozenhuis bij Utrecht', in: *Jaarboekje Oud-Utrecht* (1951) 7-34.

Openbaar vervoer naar De Uithof

Chauffeur wacht op passagiers bij wat toen (februari 1984) het eindpunt van lijn 11 was, het hoofdgebouw van diergeneeskunde aan de Bolognalaan.

□ FOTO WERRY CRONE

Dromen van een snelle, comfortabele verbinding

De Uithof en openbaar vervoer: het is nooit een gelukkige combinatie geweest. Van géén bus begin jaren zestig tot iedere twee minuten een dubbelgelede bus nu; het aanbod liep bijna altijd achter bij de vraag. Plannen voor snelle trein- en tramverbindingen leden keer op keer politiek en financieel schipbreuk. Maar een tram, die lijkt er nu toch echt te komen.

Maurice van Lieshout

Publicist, redacteur en eindredacteur van dit tijdschrift

Bij de inrichting van De Uithof hielden universiteit en de betrokken gemeenten (naast Utrecht ook De Bilt, Zeist en Bunnik) aanvankelijk geen rekening met de bereikbaarheid per openbaar vervoer. Het was de tijd dat de auto vrij baan moest krijgen en er serieuze

plannen bestonden om voor dat doel de Utrechtse singels te dempen. Parkeerplaatsen waren er in de nog grotendeels lege Uithof ruim voldoende en wie geen auto bezat, zoals de meeste studenten, kon altijd nog de fiets nemen. En dat betekende vaak stoempen 'door weer en wind' zoals verschillende oud-studenten zich herinneren die er als eersten colleges en practica volgden.¹ Want een busverbinding, die was er die eerste jaren simpelweg niet.

Bushalte lijn 12 op de Heidelberglaan, ca. 1970.

□ OMI FOTODIENST | COLLECTIE UNIVERSITEITSMUSEUM

Twee maal per uur

Het eerste regelmatige openbare vervoer naar De Uithof dateert uit 1966. Vanaf 1 november van dat jaar haalde het GUV² 's ochtends universiteitsmedewerkers op bij het Centraal Station en bracht hen aan het eind van de middag terug. De universiteit draaide op voor het exploitatietekort. In januari 1968 volgde een pendeldienst van het Diakonessenhuis naar de Yalelaan (toen nog gemeente Zeist). Voor die lijn zonder nummer huurde het GUV bussen van touringcarbedrijf Ebato. De eerste volwaardige buslijn waarvan ook studenten en anderen gebruik konden maken, ging van start op 15 september 1969, kort voor de opening van Transitorium 2. Met deze lijn 12 - frequentie twee maal per uur - verdwenen de groepsvervoer- en pendeldiensten. De universiteit bleef nog een jaar lang de tekorten dekken.

De verdere groei van De Uithof leidde in 1974 tot een hogere frequentie en het inzetten van 12S, een sneldienst die alleen op werkdagen tijdens de spitsuren reed. De diensten onderhield het GUV met de bekende donkerrode 'standaardbussen'. Oktober 1976 volgde een, voorlopig laatste uitbreiding met de verlenging van lijn 14 (Lage Weide - Utrecht CS) naar De Uithof. Lijn 12 ging voortaan helemaal 'om de zuid' (toen nog via de Catharijnesingel) en werd gecombineerd met lijn 62 van streekvervoerder Centraal Nederland.

Nauwelijks een jaar later moest het vervoersbedrijf vanwege oplopende tekorten en minder rijksbijdragen fors bezuinigen. Gedurende de zomermaanden kwam lijn 12 tien weken lang zelfs de remise niet uit. Ter com-

pensatie reed lijn 14 door tot aan de Yalelaan, eindpunt van lijn 12. Pas vier jaar later gingen er weer meer bussen rijden. Het lijn 14-deel van Centraal Station naar De Uithof werd omgedoopt tot lijn 11 en kreeg een flink hogere frequentie. Begin jaren 80 gold een dienst op de Uithoflijnen als een makkie en daarom roosterde het GUV vooral chauffeurs boven de 50 in die het wat rustiger aan mochten doen.³

Op het traject van lijn 11 vonden de volgende jaren de belangrijkste vernieuwingen plaats. In 1987 werd het eindpunt verplaatst naar de nieuwe locatie van het Academisch Ziekenhuis Utrecht (AZU) en met ingang van de winterdienst 1989-1990 deden de eerste gelede, 18 meter lange bussen hun intrede. Door lijn 13 (Overvecht Noord - AZU) was de Uithof nu ook met de bus bereikbaar vanaf het noorden van de stad en vanaf station Utrecht Overvecht.

Bussen uit alle richtingen

Met de toename van het aantal onderwijsvoorzieningen (naast de universiteit ook de hogeschool), de komst van het Universitair Medisch Centrum (AZU, Wilhelmina Kinderziekenhuis, Militair Hospitaal) en de invoering van de OV-jaarkaart voor studenten (1991) nam het aantal passagiers sindsdien alleen maar toe. In 2000 constateerde buschauffeur Yvonne Harting dat de grens bereikt leek: 'Vorig jaar [=1999] zat ik iedere dag op lijn

12. De hele winter lang elke ochtend van zeven tot elf [...] Ik denk wel eens: Mijn hemel, moeten die allemaal mee? Ik schat dat we soms wel meer dan honderd personen per bus vervoeren als het druk is, waarvan het grootste deel student is. En dan te bedenken dat een groot deel van de dag lijn 12 om de twee minuten vertrekt! Zodra je vertrekt staat het perron alweer vol.' Wie nu 's ochtends een kijkje gaat nemen op het Utrechtse busstation, moet vaststellen dat het sindsdien alleen maar erger geworden is, ondanks de inzet sinds 2002 van steeds meer dubbelgelede, 25 meter lange bussen. De verwachting is dat het aantal van 35.000 dagelijkse Uithofreizigers in 2010 door zal groeien tot 45.000 in 2025.

De lijnen 11, 12 en 12S (en de extra spitslijnen 211 en 212) vanaf Utrecht CS vormen ruim twintig jaar later nog steeds de hoofdaders van het openbaar vervoer naar De Uithof. Ze maken voor een groot deel van het traject gebruik van een busbaan, al moet lijn 11 die in de binnenstad delen met ander verkeer. Daarnaast zijn het universiteitscentrum, de hogeschool en het UMC anno 2011 bereikbaar met minder frequent rijdende lijnen vanaf Oog en Al, Zuilen, Overvecht, Lunetten en Maarssenbroek/Maarssen. Bovendien bestaan er rechtstreekse verbindingen met Wijk bij Duurstede, Houten, Vianen, Tiel, Amersfoort en IJsselstein.

Hoogwaardig Openbaar Vervoer

'Plannen voor een railverbinding tussen de stad en het hart van De Uithof zijn ver gevorderd. Een ritje Utrecht Centraal - Uithof duurt straks zeven minuten', zo belooft de optimistische schrijver van een pr-brochure die de universiteit begin jaren 70 verspreidde.⁴ De universiteit overlegde in die jaren met de NS, de gemeente Utrecht en de minister van Verkeer en Waterstaat over een mogelijke spoorwegverbinding dan wel doortrekking van de toekomstige raillijn Nieuwegein - Utrecht naar Zeist. Dat een verbinding met trein of tram de voorkeur verdiende boven buslijnen, stond al snel vast. Hoogwaardig Openbaar Vervoer (HOV) moest de reiziger snel en comfortabel naar De Uithof brengen, alleen het kwam er steeds niet van. De treinvariant bleek onhaalbaar, voor een tramverbinding werden ruim dertig jaar lang plan-

Lijn zonder nummer naar de Uithof. De bus is van het type Leyland Holland Coach, door het GEVU in dienst genomen in 1954-55. De foto dateert uit ca. 1968.

□ FOTO UIT DE UITHOF IN VOGELVLUCHT (CA. 1971)

nen gemaakt. Die leidden keer op keer tot veel burgerprotest en politieke trammeland. De ene na de andere variant - door de stad, 'om de zuid', bovengronds, ondergronds, tram, bus - werd geopperd en sneuvelde, bijna net zo snel als de wethouders die hun politieke lot eraan verbonden. Na de gemeenteraadsverkiezingen van 1994 kwam het college van PvdA, CDA, D66 en Groen Links tot een compromis: een hoogwaardige buslijn op een eigen baan. Die werd uiteindelijk zo aangelegd - extra breed en met ruime bochten - dat hij later gemakkelijk 'vertramd' zou kunnen worden. In 2001 reden de eerste bussen, onder andere lijn 11 richting Uithof, over deze HOV-baan. Omdat tijdens de aanleg al duidelijk werd dat de capaciteit onvoldoende was, kwam er voor lijn 12 een 'noodverbinding' om de zuid met een vrije baan tussen station en Bleekstraat en sinds 2007 een HOV-baan in De Uithof.

Toch een tram

De huidige praktijk bewijst dat de groeiende stroom passagiers richting Uithof met bussen niet meer te verwerken valt. De toekomstige OV-terminal bij het Centraal Station is niet berekend op nog meer 25 meter lange bussen, die trouwens meteen na vertrek in een file terecht zouden komen. Najaar 2006 viel in de gemeenteraad dan ook weer het S-woord, dat zo lang taboe was. De raad stemde in met een studie naar een sneltramverbinding bij voorkeur in het verlengde van de in 1983 voltooide lijn Utrecht-Nieuwegein. Daarvan waren rails en tramstellen inmiddels dringend aan vervanging toe. Het onderzoek wees uit dat een tramverbinding de enige oplossing is om De Uithof bereikbaar te houden.⁵ Het plan voor een traject om de zuid kreeg bijval van alle betrokken

Drukte bij halte Heidelberglaan, 2009.

□ FOTO MAURITS VINK

Utrechtse overheden, de universiteit, het bedrijfsleven en uiteindelijk ook de rijksoverheid. Er moet een vrijliggend tracé komen dat vanaf Utrecht Centraal via de Adema van Scheltemabaan en Pelikaanstraat parallel loopt aan het spoor. Daarbij doet de tram ook het nieuwe treinstation Utrecht Vaartsche Rijn aan, geprojecteerd boven de Vaartsche Rijn tussen de Vaartsestraat en de Pelikaanstraat. Iets voor de A27 buigt het tracé dan af en zal de tram zijn route vervolgen via de Laan van Maarschalkerweerd, de Weg tot de Wetenschap en de Heidelberglaan tot aan het eindpunt bij het Transferium De Uithof dat in 2012 gereedkomt. De hele rit gaat 17 minuten duren en maximaal kunnen er 9.750 reizigers per uur vervoerd worden (bijna het viervoudige van de huidige situatie). Uiterlijk 2016 moet het 'veevoer' van nu plaats gemaakt hebben voor een comfortabele, relaxte rit, geluidsarm zoevend over gladde rails.

Bronnen

Bosman, Ferry, *GVU 100 jaar, 1904 - 2004. De geschiedenis van het Utrechtse stadsvervoer* (Utrecht 2004).
 Provincie Utrecht, Bestuur Regio Utrecht en Gemeente Utrecht, *Rapport Uithoflijn. Utrecht wil verder. Het is tijd voor de tram*. Versie 3.0 (30 november 2010).
 Velthuis, Max, *Met de bus door de Domstad. De geschiedenis van de Utrechtse stadsbus* (Utrecht 1986).
 diverse artikelen en berichten uit het *Ublad*, te vinden op www.ublad.uu.nl.
nl.wikipedia.org/wiki/GVU

Noten

- 1 Zie het Forum 'Oproep: herinneringen aan de beginjaren van de Uithof' in de discussiegroep 'Alumni Universiteit Utrecht' op www.linkedin.com (februari 2011).
- 2 Toen nog GEVU geheten: *Gemeentelijk Energie- en Vervoerbedrijf Utrecht*. Na de splitsing van de twee onderdelen ontstond in 1977 het GVVU: *Gemeentelijk Vervoerbedrijf Utrecht*. Sinds 2007 is GVVU een dochteronderneming van Connexxion dat tot december 2012 een concessie heeft voor het stads- en streekvervoer in de regio Utrecht.
- 3 Werry Crone (foto's) en Hans van Laarhoven (tekst), *Lijn 11 naar de Uithof. Een beeld van de Rijksuniversiteit Utrecht in de jaren tachtig* (Amsterdam 1986) 18.
- 4 Anoniem, *De Uithof in vogelvlucht*. (Utrecht, ca 1970).
- 5 Al pleit oud-GVVU-directeur Piet Brouwer voor een (deels ondergrondse) spoorlijn, die echter niet eerder dan in 2030 gereed kan zijn: Piet Brouwer, 'Utrecht De Uithof beter af met spoorlijn', in: *OV-Magazine* 15 (2009) nr.5, 16-17.

F.A.F.C. Wentgebouw, Sorbonnelaan 16

□ FOTO HET UTRECHTS ARCHIEF | COLLECTIE BEELDMATERIAAL

Marcella Dorigo

Lid van de Commissie Cultureel Erfgoed van de Vereniging Oud-Utrecht.

van het gebouw zijn de inpandige ruimten voor de trappen en liften gesitueerd, daaromheen de werkruimten. Hierdoor heeft het gebouw relatief veel vierkante meters met daglicht. De gevel bestaat uit gelijke vlakken die flexibel in te delen zijn naar gelang de functie van de ruimte erachter. Door het wisselende patroon van open en gesloten vlakken kreeg het gebouw de bijnaam 'de ponskaart' of, van studenten, 'de rotte kies'.

Tandheelkunde in Utrecht verhuisde rond 1930 van de Oude Gracht 320 naar de Jutfaseweg 5 en in 1974 dus naar de Uithof. In 1994 besloot Job Cohen, toen staatssecretaris van onderwijs, dat de faculteit tandheelkunde in Utrecht zou worden opgeheven en moest verhuizen naar Groningen. Het Utrechtse universiteitsbestuur reageerde te laat om dat nog te voorkomen. De faculteiten Farmacie, Scheikunde en Biologie betrokken vervolgens het gebouw. Op den duur voldeed het Wentgebouw niet meer aan de eisen en zijn de faculteiten inmiddels verhuisd naar nieuwbouw op de Uithof.

Ponskaart met ongewisse toekomst

Een van de markantste gebouwen van de Uithof is het Wentgebouw. In gebruik genomen in 1974 en gelegen in de zuidwesthoek van het terrein, was dit het laatste gebouw uit de eerste bouwphase van het universiteitsgebied. Dit jaar vertrekken de laatste gebruikers uit het pand en is de toekomst ongewis. Het Wentgebouw zal mogelijk gesloopt worden, tenzij er een nieuwe huurder wordt gevonden.

Toen in 1971, in verband met bezuinigingen, de bouw van De Uithof tijdelijk stil kwam te liggen, waren de plannen voor Transitorium 4, (zoals het gebouw oorspronkelijk heette), al goedgekeurd. Het werd tussen 1971 en 1974 gebouwd door de architecten van *Environmental Design*, prof. ir. G.J. van der Grinten en Teun Koolhaas, de laatste als voornaamste ontwerper. Koolhaas wordt gerekend tot één van de grote naoorlogse stedenbouwkun-

digen van Nederland. Zo ontwierp hij het masterplan voor de nieuw te bouwen stad Almere. De in 2007 op 67-jarige leeftijd overleden Teun Koolhaas was een neef van de architect Rem Koolhaas. Het gebouw werd uiteindelijk vernoemd naar F. A. F. C. Went (1863 - 1935), hoogleraar plantkunde in Utrecht.

Het onderkomen voor de faculteit tandheelkunde heeft de vorm van een kubus van 50x50x50 meter. In de kern

Bronnen

Ibelings, Hans, 'De architectuur van De Uithof van Hans Ibelings' te vinden op www.uu.nl/university/utrecht/nl/CultuurenArchitectuur/Documents/De%20Uithof.pdf Architectenweb.nl van 4 oktober 2007 en 22 januari 2009.
www.ruutvanrossen.nl/De_Uithof/wentgebouw.html

‘Wat een bof, die Uithof’

De strijd voor of tegen studentenhuisvesting

Wie uitstapt bij de bushalte Heidelberglaan, komt in het gedruis van een levendige universiteitswijk terecht. Tussen stedelijke straatwanden met opvallende gebouwen, een basketbalveldje op het dak van een bar, en de felle kleurtjes van een studentenflat lopen jonge mensen met studiedictaten, broodjes, kratten pils of een gitaar. Hier wordt niet alleen gestudeerd, maar ook gewoond en geleefd. Dat laatste is niet altijd het geval geweest. Sterker nog, wonen in De Uithof is relatief nieuw. De eerste woonstudenten kwamen 13 jaar geleden, nu wonen er circa 2.500 studenten. Hun komst heeft De Uithof drastisch veranderd.

Toen onderwijsminister Cals in 1958 besloot tot verhuizing van de universiteit naar de Johannapolder staken twee kwesties de kop op waarin de gemeente Utrecht en de universiteit jarenlang diametraal tegenover elkaar zouden staan: blijft de universiteit wel of niet (gedeeltelijk) in de binnenstad en wordt er wel of niet gewoond in De Uithof? De gemeente wilde de universiteit niet helemaal laten gaan uit vrees voor de leefbaarheid van de binnenstad. En vanwege de hoge woningnood was de gemeente erg gecharmeerd van het plan voor een woonwijk in De Uithof. Het universiteitsbestuur wilde van De Uithof een werkgemeenschap en geen woongemeenschap maken en was tweeslachtig in zijn keuze voor of tegen volledige verhuizing naar De Uithof. De academische wereld was verdeeld en vooral de alfafaculteiten waren fel gekant tegen vertrek uit de binnenstad. Het universiteitsbestuur hield zijn kaarten daarom liever tegen de borst. Van een woonfunctie was lange tijd geen sprake in de stedenbouwkundige plannen

Straatleven op de Heidelberglaan

□ FOTO ARYAN SIKKEMA

□ FOTO HET UTRECHTS ARCHIEF | COLLECTIE BEELDMATERIAAL

Cambridgecomplex (1999)

Het Cambridgecomplex is het grootste en oudste studentenhuusvestingscomplex. Architect Rudy Uytenhaak zette op de as van het Van Unnikgebouw als tegenhanger een hoog poortgebouw neer, met daarachter een complex van diverse lagere bouwtypen. Onder de woonpoort ligt een verhoogd binnenplein met een bar aan het plein en fietsenstallingen er onder. De megapoort bestaat uit twee zestien verdiepingen hoge woontorens waartussen vier woonbruggen zijn 'opgehangen'. De hoogtes van deze woonbruggen lopen naar het zuiden toe af om alle bewoners uitzicht over Amelisweerd te geven. Dat klinkt chic en het uitzicht is inderdaad schitterend. Fraai is ook de kleine tuin met verstilede mediterrane allure. Kleurgebruik en bezuinigingen op materialen geven het complex echter een troosteloze uitstraling. Het Cambridgecomplex bestaat grotendeels uit meerpersoonswooneenheden met in iedere unit een gemeenschappelijke huiskamer.

voor De Uithof. In het ontwerpbestemmingsplan van 1977 stelde de gemeente de verhoudingen echter op scherp door een woonfunctie op te nemen. In overeenstemming met de tijdgeest koos de gemeente voor gedifferentieerd wonen. De Uithof zou niet alleen plaats moeten bieden aan studenten, maar ook aan gezinnen en bejaarden. De universiteit was nog steeds mordicus tegen en werd na een jarenlange procedure - zoals beschreven in het artikel van Martine Bakker in dit nummer - in 1986 in het gelijk gesteld door de Kroon, die het bestemmingsplan voor wat betreft de functie 'wonen' ongeldig verklaarde. Hierna lukte de discussie tussen gemeente en universiteit over wel of niet wonen.

'Absoluut onleefbare leegte'

Werd de strijd met de gemeente over wonen in De Uithof voorlopig gewonnen, in de loop der jaren moest het universiteitsbestuur steeds meer in debat met de universitaire wereld zelf. Daar woedde

vanaf het eind van de jaren zeventig een stevige discussie over het betonnen, levenloze eilandenrijk dat De Uithof geworden was en dat student en docent na college onmiddellijk de polder uitjoeg. Studenten en docenten waren lang stil gebleven. Geheel in lijn met het universiteitsbestuur was de Utrechtse Studenten Federatie USF in 1965 de mening toegedaan dat De Uithof een werkgemeenschap behoorde te zijn, waar geen activiteiten buiten de studie hoorden plaats te vinden. De studentenflats moesten in een apart 'woongebied' tussen de binnenstad en De Uithof gebouwd worden. De plek van het IBB - de studentenflat met omringende laagbouw aan de Ina Boudier Bakkerlaan - was in die visie een perfecte locatie. En ook in 1968 nog meende de Studenten Uithof Commissie SUK dat er geen behoefte bestond aan wonen in De Uithof, 'prinsipiële' bezwaren had zij evenmin. Datzelfde jaar kenterde het tij door de komst van de faculteit Sociologie naar

De Uithof. De sociologen meenden 'met name dat de aanwezigheid van een niet te klein aantal studenten - en wellicht ook een aantal van de jonge, nog mobiele stafleden - de dreiging van de absolute onleefbare leegte 's avonds zou helpen afwenden'.

In 1979 bracht de USF *Wat een bof, die Uithof* uit, een nota van het USF-kamer-noodkomitee als reactie op de grote kamernood. De USF stelde zich daarin op het standpunt dat wonen in De Uithof een bijdrage leverde aan de oplossing van de woningnood in Utrecht en de leefbaarheid van De Uithof ten goede zou komen. Zij achtte sociale woningbouw wenselijk en stelde dat 'in ieder geval [...] gettovorming (bijvoorbeeld door het realiseren van uitsluitend studentenwoningen) vermeden [dient] te worden, omdat dit een sociale groepering nog verder in een maatschappelijk isolement plaatst'. De universiteit bleek niet onder de indruk van ideologie of ronkende taal en hield voet bij stuk door te besluiten in ieder

□ FOTO MAURICE VAN LIESHOUT

La Capanna (2004)

Als legoblokjes staan in een weiland aan de Cambridgelaan de zogenaamde space-boxen: 234 enigszins taps toelopende eenpersoons kunststoffen woonstudio's in harde retrokleurtjes. Het complex La Capanna bestaat uit drie stroken rug aan rug geplaatste woondozen met gras ertussen en een fietsenstalling ernaast, gemaakt uit lichtgewicht composieten die op vrijwel iedere ondergrond gestapeld en gekoppeld kunnen worden met een basisframe en koppellementen. Het concept is bedacht door een architect die door middel van tijdelijke huisvesting een oplossing zocht voor de woningnood onder studenten. Een spacebox heeft een geplande levensduur van vijf jaar. Zeven jaar na oplevering zijn de kleurtjes wat fletser geworden, maar is La Capanna nog steeds bewoond.

geval tot 2000 geen woningbouw in De Uithof toe te staan.

'Rovende meute katachtigen'

Het universiteitsbestuur was wel allengs tot het besef gekomen dat het door de polder verstrooide betonnen bedrijven-terrein niet voldeed en dat visie en beleid op het gebied van huisvesting noodzakelijk waren om De Uithof tot een sociale en ruimtelijke eenheid te smeden. In 1988 kreeg het bureau OMA van Rem Koolhaas opdracht voor een nieuw masterplan. OMA liet het oorspronkelijke stedenbouwkundige plan goeddeels intact, maar voegde er een centrumcluster aan toe. Rond de Heidelberglaan moest een autovrije binnenruimte ontstaan tussen dichte straatwanden. In overeenstemming met het arrest van de Hoge Raad was woningbouw niet aan de orde.

De universiteit ging pas definitief om toen bleek dat eerstejaars hun studiekeuze mede laten afhangen van de kamernood en dat Utrecht daarin heel

slecht scoorde. Het College van Bestuur stelde wel de voorwaarde dat de woonfunctie alleen voor universitaire en hbo-studenten zou gelden, maar zette vanaf 1993 haast achter de plannen voor het Cambridgecomplex. Pech: de gekozen bouwlocatie bleek in een bijzonder natuurgebied te liggen! Een door de gemeenteraad geëiste milieu- en effectrapportage wees uit dat het moerasbos ten westen van de studentenwoningen gespaard zou moeten worden (zie pagina 67 in dit nummer). Bovendien zouden de vele katten die studenten plegen te houden 's nachts 'een rovende meute katachtigen [...] gaan vormen [die] het direct ten zuiden van de studentenhuisvesting gelegen weidevogelreservaat van Amelisweerd dreigt leeg te plunderen'. De bouw werd nog eens twee jaar vertraagd door een bezwaarprocedure van de milieubeweging. Die vreesde dat de bouwplannen ook de ecologische verbindingzone tussen landgoed Amelisweerd en Fort Hoofddijk, de huidige hortus, zou ver-

storen. Het moerasbosje werd gespaard, Cambridge werd opgeleverd in 1998 en het houden van huisdieren als honden en katten werd er verboden.

Basketbar en pizzeria

Zonder twijfel is het een juiste beslissing geweest De Uithof ook een woonfunctie te geven. Nieuwe studentenhuisvesting daar droeg - naast andere nieuwbouw in de stad - sterk bij aan terugdringen van de kamernood. Die nam tussen 2002 en 2007 iets af, terwijl het aantal studenten met 10.000 toenam. Zocht in 2002 nog 19 procent van de studenten langer dan een jaar naar een kamer, vijf jaar later was dat gedaald naar 8 procent, terwijl 75 procent van de studenten binnen drie maanden een kamer had.

Met de woonstudent kwam bovendien de levendigheid. Vooral de Basketbar zorgde voor de omslag, daarna ook de Universiteitsbibliotheek waar onder andere pizzeria Tricolore een plek kreeg. Zo ontstonden geleidelijk aan meer sociale ont-

moetingsplekken met meer en nieuwe gebruikers. Samen maken zij het verschil tussen de als los zand aan elkaar hangende bundel bedrijfsgebouwen van ongeveer 15 jaar geleden en de jonge, levendige onderwijswijk van nu. De verdichting van de Heidelberglaan en de hoge kwaliteit van de architectuur hebben evenzeer bijgedragen aan de sfeer van een stadswijk. Het UB dicht het gat tussen Heidelberglaan en Cambridgecomplex, terwijl Smarties en Bisschoppen zorgen voor accenten in en samenhang tussen het centrumgedeelte en de medische cluster aan het eind daarvan.

Gezocht: horeca en huiselijkheid

Hoewel de meeste studenten het liefst in de binnenstad wonen, was wonen in De Uithof vanaf het begin een succes. De Uithof is vooral populair onder eerstejaars en studenten die de gezelligheid van groepshuizen zoeken. Een kamer hoort bij je studententijd en dan is het goed toeven in De Uithof waar je in een

FOTO HET UTRECHTS ARCHIEF | COLLECTIE BEELDMATERIAAL

De Bisschoppen (2007)

Twee ranke antracietgrijze torens met scherpe hoeken op een onderbouw. De torens van architect Pim Köther in modieus donkergrijs 'verschieten' van kleur door het reliëf in de gevelbekleding en onder invloed van de weersomstandigheden. Dat maakt ze vriendelijker. Een effect dat versterkt wordt door de flair van de knalrode balkongevels. De hoge toren staat aan de Heidelberglaan; de lage staat aan de Cambridgelaan en sluit aan bij de bestaande hogeschool. De onderbouw van de hoge toren verbindt de twee torens en loopt mee met de bestaande Bisschoppensteeg. Zo ontstond een driehoekig plein als hart van het Bisschoppencomplex. Het plein is een zowel royale als intieme stedelijke ruimte geworden; sfeervol door de met bomen omzoomde Bisschoppensloot ernaast. De Bisschoppen telt 552 studentenkamers verdeeld over 205 individuele woningen en 95 collectieve woningen. In de onderbouw langs de steeg zijn groepshuizen voor ieder tien studenten. Ook in de punten van de hoge toren zitten groepshuizen. De toren aan de Cambridgelaan is bestemd voor buitenlandse studenten, te herkennen aan de uniforme kleur van de gordijnen.

□ FOTO HET UTRECHTS ARCHIEF | COLLECTIE BEELDMATERIAAL

Smarties (2009)

De Smarties - ook wel Casa Confetti genoemd - is de meest opvallende studentenflat. Vanaf de A28 lijkt het een saaie, grijze doos; vanaf de Leuvenlaan is het een uitdagend gebouw waarvan de gevels bestaan uit fel gekleurde panelen waarin de ramen lijken weg te vallen. In de Heidelberglaan zelf blijkt deze felgekleurde woondoos voor slimmeriken (smarties) op een stoere felgroene betonnen poot te staan, waaraan een oversized schommel hangt. De poot is vier verdiepingen hoog en biedt onderdak aan een huisarts, een fysiotherapeut en een kappersopleiding. Boven de poot creëerde architectenbureau Marlies Rohmer 380 studentenunits, waarvan 90 procent eenpersoons- en 10 procent meerpersoonswoningen. Het binnenterrein ziet er met een joggingcircuit en veel groen op papier uitnodigend uit, maar is nog niet af.

paar minuten op college bent, sportcomplex Olympos om de hoek zit, de kamers groot genoeg zijn en de huur redelijk is. Studenten Margo van Dongen en Marjolein Speelziek onderschrijven dit. Van Dongen, die vanaf 1999 tot 2004 in Cambridge woonde: 'Ik miste de stad niet echt, maar vond het wel jammer dat ik er ook niet echt iets van merkte. De Spar was niet groot en behoorlijke duur, maar wel makkelijk'. Speelziek, die nu in De Bisschoppen woont: 'Bijna alles is hier. Huisarts, horeca, winkels, zelfs de HEMA. En de rest is dichtbij, vijf minuten fietsen en ik zit in de natuur van Amelisweerd en een kwartier de andere kant op en ik zit in de bioscoop in de binnenstad. Omdat ik net afgestudeerd ben wacht ik met verhuizen tot ik een baan heb.'

Toch is wonen op De Uithof geen onverdeeld succes. Vooral de oudere student die een zelfstandige huurwoning zoekt, heeft voorkeur voor een kleine, goedkope woning vlakbij het centrum. La Capana wordt veel te gehorig gevonden en op het plein van Cambridge is het volgens bewoner Vincent Lubben 'altijd winderig en donker en het nodigt veel te veel uit tot het naar beneden gooien van kerstbomen, weerballonnen, eieren en andere rotzooi. En je krijgt die smurrie nooit meer van de gevels af, want de kiezelstructuur van de gevelbekleding blijkt niet tegen een hogedrukspuit bestand.' De gemeenschappelijke huiskamer in De Bisschoppen wordt gemist en daardoor is het er een stuk minder gezellig. En de Spar? 'Die is nog steeds te duur.'

Bronnen

- Architectenbureau Marlies Rohmer, *Smarties: 380 studentenunits en inrichting openbare ruimte, Uithof, Utrecht* (Amsterdam 2010).
- Bos, Gijs, en Eveline de Bruijn, *StudentenMonitor 2007. Monitor onzelfstandige woonruimte Utrecht* (Utrecht 2007).
- Heering, Arien, *KAST, KAMER OF SPACEBOX. Studentenhuisvesting in Utrecht*, doctoraal onderzoek kunstgeschiedenis. (Utrecht 2005).
- Ibelings, Hans, en Jan Welmers, *De Bisschoppen* (Utrecht 2007).
- Interview Pim Köther, 7 januari 2011.
- Interview Marjolein Speelziek, 19 januari 2011.

Vrijwilligers aan het werk in het moerasbosje, Cambridgelaan.
Op de achtergrond het Van Unnikgebouw.

□ FOTO UTRECHTSE BIOLOGEN VERENIGING

Boudewijn Beltman

Landschapsecoloog Departement Biologie
Universiteit Utrecht

Jaap Kooiman

Voorzitter Utrechtse Biologen Vereniging

Midden jaren 90 kwam het gebied veelvuldig in het nieuws, omdat een complex voor studentenhuysvesting bovenop het oude moerasbosje geprojecteerd was. Na veel politiek gesteggel en uiteindelijk een gerechtelijke uitspraak werd de Cambridgeflat verplaatst naar haar huidige, iets oostelijker locatie. Maar zonder gevolgen bleef de bebouwing niet. De plaatsing van de flat pal naast de Driehoek verstoorde de grondwaterhuishouding. Door het zakken van het waterpeil kwamen meer voedingsstoffen vrij wat ertoe leidt dat zeldzamere gewassen meer concurrentie ondervinden van algemene soorten.

Gebrek aan continuïteit in het UBV-bestuur en onder de betrokken ecologen leidde begin deze eeuw tot een achterstand in het beheer en klachten over verwaarlozing en vervuiling van het terrein. De Driehoek bleek verruigd en braamstruiken tierden er welig. De UBV kwam in actie, voerde achterstallig onderhoud uit en stelde een beheersplan op dat gericht is op instandhouding van oude kwaliteiten en biodiversiteit. Daartoe wordt het weiland gemaaid en worden de zware essen, volgens een eeuwenoude hout-hakcultuur, teruggezet op de oude stobben (boomstronken). Bioloog-vrijwilligers onderhouden de Driehoek tijdens periodiek georganiseerde werkdagen. Ze voeren dan het hout af (te gebruiken voor houtkachels), en zetten takken en hooi op hopen om daarmee goede overwinteringsplaatsen te creëren voor onder andere ringslangen. Ter bescherming van plant en dier en om storten van afval te voorkomen is het bosje niet vrij toegankelijk. Het groeiende gebruik van De Uithof voor studie, werk en wonen zal de behoefte aan gevarieerd groen alleen maar doen toenemen. Het is daarom te hopen dat de Driehoek lang in stand zal blijven.

Groene snipper in verstedelijkt landschap

De Driehoek, ook bekend als ‘het moerasbosje’ kent een lange historie. Het voortbestaan ervan binnen De Uithof danken we aan de inspraak van de jaren 70 en de visie dat in de ruimtelijke ordening ook rekening gehouden moet worden met (al aanwezige) groenvoorzieningen. De waarde van het bosje bleek uit het ecologisch onderzoek uit 1976 dat H. Uppelschoten en C. van de Watering uitvoerden in opdracht van het College van Bestuur.

Wanneer bouwkundigen niet de landschapsstructuur volgen, maar louter de noord-zuidlijnen op de tekentafel, blijven er soms stukjes over. De Driehoek is zo'n snipper van de oude begroeiing van de Johanapolder waar het oorspronkelijke maaiveld nog niet opgehoogd is. De bijna 2 hectare omvat een oude houtwal met essen en meidoorns

en een kamgrasweide, een type weiland dat soortenrijker en minder voedselrijk is dan de veel gangbaarder Engelse raaigrasweiden. In de jaren zeventig is er ook nog een pad-denpoel gegraven om meer plek te geven aan amfibieën. Vanaf die tijd zorgt de Utrechtse Biologen Vereniging (UBV) voor het beheer van de Driehoek.

Hoewel menigeen bij De Uithof vooral zal denken aan de universiteit van nu, is er ook veel historisch materiaal te vinden. Soms alleen toegankelijk voor onderzoekers, soms voor een breder publiek. Wie interesse heeft in de geschiedenis van de diergeneeskunde, is welkom in het Museum Diergeneeskunde aan de Yalelaan.

Uiteenlopende objecten uit de collectie

□ FOTO MUSEUM DIERGENEESKUNDE

De romantische beeldvorming van het beroep dierenarts wordt bij veel ouderen nog steeds bepaald door Dr. Vlimmen en James Herriot. Bij jongeren domineert het beeld van de deskundige 'dierendokter' die zorg draagt voor de gezondheid van geliefde huisdieren. De geschiedenis van de veterinaire beroepsgroep en de Faculteit Diergeneeskunde is minder romantisch. In 1821 werd aan de Biltstraat de eerste - en nog steeds enige opleiding - voor dierenartsen in Nederland gevestigd. Tot ver in de 19e eeuw konden de in Utrecht afgestudeerde dierenartsen nauwelijks een boterham in de praktijk verdienen. Het ontbrak hen aan effectieve therapieën en veel eigenaren lieten hun zieke dieren bij voorkeur behandelen door ongeschoolde vee-

artsen die het vak in de praktijk van vader op zoon hadden geleerd. In de loop van de 20e eeuw werd de wetenschappelijke basis van de diergeneeskunde enorm uitgebreid. De deskundigheid van academisch geschoolde dierenartsen wordt tegenwoordig algemeen geaccepteerd.

De Rijksveeartsenijsschool werd Faculteit Diergeneeskunde en verhuisde naar de Uithof. Op het voormalige veeartsenijsterrein in Wittevrouwen staan nog paarden- en hondenstallen, nu verbouwd tot woningen en een restaurant, terwijl de voormalige manege bekend is als het theater De Paardenkathedraal. Aan de andere kant van de Poortstraat doet het vroegere Anatomisch Instituut van de Veeartsenijsschool nu dienst als een kinderdagverblijf en kantoor van toneelgezelschap De Utrechtse Spelen.

Deze beknopte versie van de geschiedenis van de diergeneeskunde wordt in de Afdeling Diergeneeskunde van het Universiteitsmuseum Utrecht aanschouwelijk gemaakt. De afdeling tracht het veterinaire academisch erfgoed in de ruimste zin van het woord te conserveren. Hieronder vallen niet alleen de geschiedenis van onderwijs en onderzoek, maar ook die van medewerkers, gebouwen, klinieken, laboratoria en instrumentarium, het studentenleven, het beroep dierenarts, de beroepsvereniging en de positie van dieren in de samenleving.

De universitaire collectie diergeneeskunde

Middeleeuwse hoefijzers en enge tangen

De verzamelwoede van Hendrik Kroes

De basis van de collectie diergeneeskunde werd gelegd door de Groningse dierenarts Hendrik Kroes (1858-1948). Hij begon omstreeks 1900 met het verzamelen van objecten met betrekking tot de veterinaire wetenschappen en praktijk, de Maatschappij voor Diergeneeskunde en het studentenleven. In 1947 schonk hij zijn verzameling aan de Maatschappij voor Diergeneeskunde. Na de dood van Kroes spande deze beroepsvereniging zich in om de collectie in een museum onder te brengen. Dit lukte in 1953 toen de collectie diergeneeskunde in bruikleen werd gegeven aan een nieuwe afdeling van de Stichting Utrechts Universiteitsmuseum. De Faculteit Diergeneeskunde nam de huisvesting op de zolderetage van het Hoofdgebouw aan de Biltstraat voor haar rekening, terwijl de Maatschappij voor Diergeneeskunde de restauratie van deze ruimte betaalde. Om de activiteiten ten behoeve van de collectie goed af te stemmen, werd een Museumcommissie opgericht met vertegenwoordigers van de beroepsvereniging, de faculteit, het Universiteitsmuseum en de Diergeneeskundige Studenten Kring (DSK). Op 5 november 1954 werd het 'Museum Diergeneeskunde' als een nieuwe afdeling van het Utrechts Universiteitsmuseum geopend.

Europees topniveau

De verzameling van Kroes omvatte ongeveer 500 objecten, vooral archivalia, portretten en foto's van het studentenleven. Dankzij schenkingen en legaten van dierenartsen, aankopen en bruiklenen van de diverse praktijken in het land, is de collectie sindsdien sterk uitgebreid met foto's, dia's, films, onderwijsplaten, schilderijen, vaandels, penningen, prenten, boeken en tijdschriften, archiefstukken en instrumentarium. Vooral bij de verhuizing van de klinieken en laboratoria van de Biltstraat naar de Yalelaan in de periode 1967-1988, werden diverse instrumenten aan het museum

afgestaan. De collectie groeide van ongeveer 1.100 objecten in 1980 naar zo'n 20.000 op dit moment. Het grootste deel van de objecten staat opgeslagen in depots van het Universiteitsmuseum aan de Lange Nieuwstraat en in het Caroline Bleekergebouw in de Uithof. De rest staat in tijdelijke en permanente tentoonstellingen aan de Lange Nieuwstraat en in gebouwen van de Faculteit Diergeneeskunde. De onderwijscollecties die bij de verschillende veterinaire vakgebieden vanaf het begin van de 19e eeuw werden aangelegd, werden destijds als 'museum' aangeduid. Zo waren er musea voor veterinaire anatomie, pathologie en parasitologie, hoefkunde en tropische veeartsenijkunde. De museumcollectie diergeneeskunde werd sterk uitgebreid met objecten die uit deze oude onderwijsverzamelingen stammen. Zo omvat de collectie tientallen middeleeuwse hoefijzers, een stethoscoop van de uitvinder ervan Laënnec en verloskundige en chirurgische instrumenten uit de late 18e eeuw. Samen met oud castratie-instrumentarium maken laatstgenoemde toestellen duidelijk dat destijds

Museum Diergeneeskunde

adres: Yalelaan 1, Utrecht

telefoon: (030) 253 46 75 / 06 106 508 45

rondleidingen: op afspraak te bezichtigen, kosten: € 4,- p.p.

neem voor afspraken en informatie contact op met mw. A. Beijer,
e-mail: rondleiding.dgk@uu.nl o.v.v. 'rondleiding Museum Diergeneeskunde'; telefonisch: (030) 253 47 22 (alleen 's ochtends).

websites:

www.numanstichting.nl

www.uu.nl/NL/universiteitsmuseum/collectie/diergeneeskunde/Pages/default.aspx

Agenda en berichten

Vereniging

Historische Café

Op *vrijdag 11 maart* belicht Sjoerd van Geuns, medeoprichter van het Utrechts Klokkenluiders Gilde, in het Historisch Café leven en werk van de klokkengieter Geryt van Wou, die in 1505 naar Utrecht kwam om dertien nieuwe klokken voor de Domtoren te gieten. Daarvan hangen er nog zeven in het huidige klokgelui.

Vrijdag 8 april zal Renger de Bruin, bijzonder hoogleraar Utrecht Studies aan de Universiteit Utrecht en conservator stadsgeschiedenis bij het Centraal Museum spreken over Abraham Bloemaert (1566/1651) en de Utrechtse schilders. Aanleiding is een expositie die eind van dit jaar gehouden wordt in het Centraal Museum.

Vijf weken later, op *vrijdag 13 mei* houdt Paul Krijnen, bestuurslid van het Utrechts Geveltekenfonds, een inleiding over 'gevelstenen als gestolde stadsgeschiedenis' en over de activiteiten van het fonds, die dit voorjaar uitmonden in twee tentoonstellingen over gevelstenen in het stadhuis en het Centraal Museum.

Onderwerp van het café op *vrijdag 10 juni* is het 30-jarig jubileum van het Festival Oude Muziek dat dit jaar in Utrecht plaats vindt van 26 augustus tot en met 4 september. Spreker is Albert Edelman, artistiek assistent van de Organisatie Oude Muziek.

Het Historisch Café vindt plaats in het Zaadhuis van het Universiteitsmuseum, ingang via de Eligenstraat 37c (vanaf de Lange Nieuwstraat de zevende deur aan de rechterkant). Aanvang 17.00 uur, toegang gratis.

Voorjaarsledenvergadering

Deze vindt dit jaar vroeger plaats dan andere jaren, en wel op *donderdag 12 mei* 19.30 uur in de Rabobank aan de Maliebaan. Agenda, jaarverslag 2010 en andere bijlagen worden meegestuurd met dit nummer.

□ FOTO MICHEL DE ROO

Rondleiding Sterrenburg

Op *woensdag 27 april* 10.00 uur zal Jacob Six, bewoner/eigenaar van het bastion Sterrenburg, aldaar een rondleiding geven. Sterrenburg is gelegen nabij het Ledig Erf aan het eind van de Oude Gracht.

Deelname is gratis, maximum aantal deelnemers: 25. Reservering op woensdag 20 april 2011 tussen 10.00 en 12.00 uur bij Anne Marie Molensky: (030) 258 11 20.

Hoe krijg je een paard op een operatiebed? Vakgroep Heelkunde van grote huisdieren van de Faculteit der Diergeneeskunde (thans Departement gezondheidszorg paard), circa 1980.

□ COLLECTIE MUSEUM DIERGENEESKUNDE

bij het veterinair handelen het dierenwelzijn nog weinig aandacht kreeg. Van de relatief jonge vakgebieden binnen de diergeneeskunde, zoals gezelschapsdieren, proefdierkunde, biomedisch onderzoek en diergeneeskunde en samenleving zijn nog relatief weinig objecten aanwezig.

Vroeg of laat worden bij het onderwijs en onderzoek de meeste objecten niet meer gebruikt als gevolg van nieuwe inzichten of nieuwe technieken. De vraag dient zich dan aan of de betreffende objecten van historische waarde zijn en als academisch erfgoed moeten worden bewaard. Dat gebeurt ook wanneer zich verbouwingen, verhuizingen of reorganisaties voordoen en men geneigd is 'ouwe troep' weg te doen. Over de selectiecriteria wordt binnen universiteits- en wetenschapsmusea veel gediscussieerd.

Op 19 juni 2001 vond een internationale visitatie van de collectie diergeneeskunde plaats om het wetenschappelijk belang, de kwaliteit, de omvang en de status van deze collectie in internationaal perspectief te inventariseren. Uit de evaluatie bleek dat de collectie diergeneeskunde in Utrecht met veterinaire musea in München, Parijs, Kopenhagen en Hannover tot de Europese top behoort. Het belang voor het Nederlands cultureel erfgoed werd evident geacht. Voor het beheer en behoud van de collectie diergeneeskunde waren aanvankelijk vooral personeelsleden van het Universiteitsmuseum verantwoordelijk. Vanaf 1965 werden conservatoren uit veterinaire kring aangesteld (na vier dierenartsen nu een historicus), die sinds 1992 worden bijgestaan door een assistent-conservator. Deze conservatoren werden vooral ingeschakeld voor exposities, gedenkboeken en symposia ter gelegenheid van lustrum van de universiteit, de faculteit of de Koninklijke Nederlandse Maatschappij voor Diergeneeskunde of de DSK.

Vanaf 1995 werd de collectie bij het onderwijs van de faculteiten Diergeneeskunde en Geesteswetenschappen en het Descartes Centrum voor Wetenschapsgeschiedenis en -filosofie van de UU betrokken. Onderdeel van de diverse cursussen is een rondleiding in het museum en een demonstratie van veterinair instrumentarium. Het Museum Diergeneeskunde wordt ondersteund door vrijwilligers en een vriendenkring, de Numan Stichting.

Op bezoek bij de klokkenluiders

De klokken van de Domtoren - overigens ook van andere torens in Utrecht - worden al dertig jaar met de hand geluid door vrijwilligers van het Utrechts Klokkenluiders Gilde (UKG). Ook dit jaar nodigt UKG leden van Oud-Utrecht uit voor een ontvangst op de Domtoren. U bent welkom op *zondagmorgen 15 mei*. Na een gezamenlijk ontbijt om 08.30 uur volgt een rondleiding door de toren die eindigt met een bezoek aan de klokken en bijwonen van de luidingen van 10.00 uur en 10.15 uur. Daarna is er koffie.

Deelname is gratis, aanmelding vooraf noodzakelijk. Dat kan op 10 mei van 10.00 tot 12.00 uur bij Willemien Bor (030) 238 12 65.

Landgoed Amelisweerd

Op *dinsdag 28 juni* organiseert Joop Spaans, rentmeester van de landgoederen Amelisweerd, Rhijnauwen en Leidsche Rijnpark een rondleiding voor Oud-Utrecht.

Als u wilt deelnemen, meldt u zich dan op 10 juni tussen 10.00 en 12.00 uur aan bij Jaap van Laar: (030) 233 44 40.

Markt op de Mariaplaats

Op initiatief van de commissie cultureel erfgoed van Oud-Utrecht wordt er op de koopzondagen 3 april, 1 mei, 5 juni, 7 augustus en 4 september van 10.00 tot 17.00 uur een brocanterie, een markt voor tweedehands goederen en curiosa, gehouden op de Mariaplaats. De eerste markt op 3 april wordt feestelijk geopend door Heins Willemsen, voorzitter van Oud-Utrecht.

Andere organisaties

Databank Utrechtse professoren

Was Nicolaas Beets nu wel of geen hoogleraar aan de Utrechtse universiteit? En wat doceerde hij dan? Op dat soort vragen kan nu snel een antwoord worden gevonden.

Sinds 26 maart is de *Catalogus Professorum Academiae Rheno-Traiectinae* te vinden op het internet. De catalogus bevat gegevens over alle bijna 2.600 hoogleraren die sinds de oprichting in 1636 aan de Universiteit Utrecht verbonden waren.

Zo zijn heel veel gegevens nu eindelijk met een enkele muisklik op te roepen: leefjaren, promotie, leeropdracht, faculteit en nog veel meer. Voor zover beschikbaar is er ook een afbeelding opgenomen en kunnen er gecombineerde zoekopdrachten gegeven worden. Samen met de *Bibliografie BiGUU* (14.000 titels; [\[bibe.library.uu.nl/zoek/buu/\]\(http://bibe.library.uu.nl/zoek/buu/\)\) en het *Digitaal Album Promotorum* \(13.500 promoties tot 1975; <http://dap.library.uu.nl/>\) heeft de 375-jarige universiteit nu de beschikking over een prachtig digitaal onderzoeksinstrumentarium. Het webadres is: \[profs.library.uu.nl\]\(http://profs.library.uu.nl\) Nu de studenten nog!](http://</p></div><div data-bbox=)

Groot aanbod historische wandelingen

Utrecht kent een groot aanbod aan begeleide historische wandelingen. *Het Gilde Utrecht* verzorgt iedere zondag en woensdag stadswandelingen waarvoor inschrijving vooraf niet noodzakelijk is. Opgeven moet u zich wel voor de vele thematische wandelingen zoals Joods Utrecht, Vuil en viezigheid in Utrecht, Belle van Zuylen, de schatten van Lombok. U kunt het volledige programma met tijden, prijzen en vertrekplaatsen vinden op en downloaden van de site www.gildeutrecht.nl.

Voor wie meer geïnteresseerd is in architectuur heeft *Architectuurcentrum Aorta* weer een aantal wandelingen op het programma staan in onder andere het Stationsgebied, langs de Maliebaan, in het Museumkwartier. Voor de volledige agenda, loop even binnen bij Achter de Dom 14 (woensdag t/m vrijdag 12.00 tot 17.00 uur, zaterdag 13.00 tot 17.00 uur) of kijk op www.aorta.nu/rondleidingen.

Het Utrechts Archief organiseert op 23 april een stadswandeling rond het Utrechtse kerkenkruis in combinatie met een bezoek aan de tentoonstelling over de schatten van de Paulusabdij. Opgeven via: www.hetutrechtsarchief.nl/activiteiten/evenementen/stadswandeling.

Colofon

Tweemaandelijks tijdschrift - 84e jaargang nr. 2 / april 2011 / ISSN 1380-7137

Deadline agenda nummer 3: 1 mei 2011

Een uitgave van de Vereniging Oud-Utrecht, vereniging tot beoefening en verspreiding van de kennis der geschiedenis alsmede het waken over het behoud van het cultureel erfgoed van stad en provincie Utrecht.

Losse nummers prijs: €5,00. Verkrijgbaar bij Het Utrechts Archief, Hamburgerstraat 28, Broese Stadhuisbrug 5, Bruna Nachtegaalstraat 83, Bruna Zevenwouden 220 en RonDom, Damplein 9.

Redactie Maurice van Lieshout (eindredactie), Leen Dorsman, Elisabeth de Ligt, Marion van Oudheusden, Joyce Pennings, Pierre Rhoen, Bettina van Santen, Kaj van Vliet.

Redactieadres Postbus 131, 3500 AC Utrecht / redactie.tijdschrift@oud-utrecht.nl

Bijdragen Sturen aan de redactie. Aanlevering via e-mail. Maximale omvang is 2.500 woorden incl. noten en literatuuropgave. Auteurs wordt gevraagd zich te houden aan de redactionele richtlijnen, verkrijgbaar via de redactie of in te zien op de website. Illustratiesuggesties zijn zeer welkom.

Ontwerp Jeroen Tiron [BNO], Utrecht **Druk** Roto Smeets Grafiservices

Vereniging Oud-Utrecht - Voorzitter H.A.H.A. (Heins) Willemsen **Secretariaat** Postbus 91, 3500 AB Utrecht / tel: 0647 980 928 / secretariaat@oud-utrecht.nl **Penningmeester** Postbus 91, 3500 AB Utrecht **Ledenadministratie** ING-bank 575 520, Zoetermeer. U kunt zich opgeven door te schrijven naar Oud-Utrecht, Leiwater 67, 2715 BB Zoetermeer. *Opzegging* van het lidmaatschap dient schriftelijk te geschieden bij de ledenadministratie vóór 1 december. **Contributie** €30,- per jaar (huisgenootlidmaatschap €12,50 / jongeren tot 26 en U-pashouders €17,50 / bedrijven €50,-).

Leden van wie het e-mailadres nog niet bekend is, wordt verzocht dit door te geven aan ledenadministratie@oud-utrecht.nl.

Nog geen lid?

Bij dit tijdschrift zit een bon waarmee u, speciaal ter gelegenheid van het lustrum van de Universiteit Utrecht en de Uithof, slechts 25 euro voor het eerste jaar betaalt.

OudUtrecht

hart
voor
historie
en
cultureel
erfgoed
in
Utrecht

GRESNIGT & VAN KIPPERSLUIS *Advocaten*

Gresnigt & Van Kippersluis Advocaten is een advocatenkantoor met vestigingen in Utrecht, IJsselstein, Woerden en Deventer.

De juridische dienstverlening kenmerkt zich door een gedegen aanpak en een persoonlijke benadering. Op deze wijze is Gresnigt & Van Kippersluis Advocaten al meer dan vijftig jaar met recht een goede partner.

Voor meer informatie: mr J.J. Degenaar, Biltstraat 97, Utrecht (030 - 231 66 31) of www.gvk-advocaten.nl

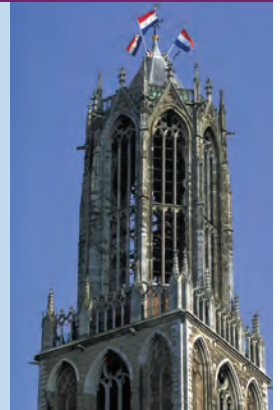
Domtoren Utrecht

Dé historische locatie in Utrecht voor uw vergadering, huwelijksvoltrekking, receptie of feest. Met of zonder privé rondleiding. Overdag en s'avonds!

Voor meer informatie

RonDom

Domplein 9-10 (naast de Domtoren), 3512 JC Utrecht, T (030) 233 30 36, F (030) 230 01 08, email: rondom@ubt.nl, www.domtoren.nl

Alles in de hand. Dat is het idee.

Als student wil je wel kunnen rondkomen. Daarom overweeg je om te gaan kraken, eet je aan het eind van de maand pasta met tomatenketchup en verzamel je braaf altijd je flessen met statiegeld. En daarom is het Rabo StudentenPakket ook gratis. Daarmee heb je overal en altijd inzicht en controle over je geldzaken. En met een voordeelprogramma met interessante kortingen. Zodat je het maximale uit je studentenleven kunt halen. Alles in de hand met het Rabo StudentenPakket.

Zelf je bankzaken regelen met het Rabo StudentenPakket.

Rabobank. Een bank met ideeën.